

EHL-İ SÜNNET GELENEĞİNE BAĞLI AĞRI'DA AZERİLERİN DİNİ VE SOSYAL HAYATI THE RELIGIOUS AND SOCIAL LIFE OF AZERIS IN SUNNI AĞRI

Mustafa SAFA*

Öz

Ağrı, İslam Ehl-i sünnet geleneğine bağlı çeşitli Kürt ve Türk boylarının bir arada yaşadığı bir ildir. Ağrı'nın Taşlıçay ilçesi ve köylerinde Şii-Caferi inanç sistemine mensup Azeriler vardır. Bir Türk boyu olan Azeriler, bölgede birlikte yaşadıkları Şafi ve Hanefi (Ehl-i sünnet) gelenek içinde farklı uygulamalarıyla dikkat çekmektedirler. Azeriler, dini inanç ve uygulamaları, örf, adet ve gelenekleri bakımından sosyal yapı içinde farklılıklarını her halleriyle hissettirmektedirler. Değişik dini mezhep ve etnik kültür yapısıyla Ağrı toplum yapısı, etnik ve mezhepsel çoğulcu özelliğiyle çok kültürlü toplum yapısına örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada Ağrı'da yaşayan Azerilerin dini inanç ve uygulamalarıyla, sosyal hayatları ele alınarak, Azerilerin durumu tespit edilirken, aynı zamanda Ağrı'nın sosyal yapısı da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada doğrudan gözlem metodu yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılarak toplum tasvir edilmeye çalışılmıştır. Ağrı'nın tarihi ve coğrafi yapısına kısaca değindikten sonra, bugün Ağrı coğrafyasında diğerleriyle iç içe yaşayan Azerilerin dini inanç ve uygulamaları, diğer mezhep ve etnik aidiyetkilerle ilişkileri, çok kültürlü, çok mezhepli bir yapıda bir arada yaşama tecrübeleri ve öteki ile ilgili görüş ve uygulamaları gözlemlenmiştir. Bu araştırmayla aynı zamanda Türkiye'de başka bölgelerde yaşayan ve benzer özellikleri taşıyan diğer Azeri vatandaşların dini ve sosyal hayatlarına da ışık tutulacağı, benzer ortak verilere ulaşılabileceği varsayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Azeri, Ehl-i sünnet, Caferi, Sosyal Hayat.

Abstract

Ağrı has been a home for various Turkish and Kurdish coexisting communities that follow the Ahlu Sunnah tradition of Islam. In Taşlıçay municipality of Ağrı and in its villages, there are Azeris who follow the Shia-Jafari belief system. Azeris who are of Turkic decent, are distinct in their practices in a region where they live along the Shia and Hanefi customs. Azeris show differences in terms of religious beliefs and practices, customs and traditions within the social structures of their communities. With its diverse religious sect and ethnic culture, Ağrı's social structure is an example of a multicultural society structure with ethnic and sectarian pluralism. In this study, religious beliefs, practices and social lives of Azeris in Ağrı has been considered and while determining the social situations of Azeris, social structure of Ağrı has also been attempted to be explained. In this research, the society was tried to be depicted using interview methodology which is a form of direct observation method. After briefly describing the historical and geographical structure of Ağrı, the paper describes the religious beliefs and practices of Azeri people who currently live among other communities today in Ağrı. Moreover, the study covers Azeri's relationship with people from other sects and ethnic groups, their experiences of coexistence in a multicultural, multi-sectarian structure, and their opinions and practices in relation to others within their communities. With this research, some light could be shed to the religious and social lives of Azeri citizens who share similar characteristics and live in various parts of Turkey and possibly, similar observations could be made as captured in this study.

Keywords: Ağrı, Azeri, Ehl-i sünnet, Caferi, Social Life.

1. GİRİŞ

Tarihte birçok medeniyet, kültür ve inançla tanışmış olan Ağrı ve civarı, bugün de Kafkasya'dan gelen çeşitli Türk boyları ve güneyden gelerek bölgeye yerleşen çeşitli Kürt boylarının bir arada yaşadığı demografik bir yapıya sahiptir.

Tamamı Müslüman olmasına rağmen değişik inanç ve ibadet mezheplerinin bir arada yaşadığı Ağrı, özellikle de Taşlıçay ilçesi mezhepsel çoğulculuğa¹ örnek gösterilebilecek nadir bir ilçedir. Taşlıçay Müslümanlarının ilçe merkezinde ve köylerinde üç mezhebi iç içe yaşadıkları görülmektedir. Kendilerini

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
E-mail: msafa@agri.edu.tr

¹ Mezhepsel çoğulculuk, bir din içindeki pek çok farklı anlayışın birlikte yaşayabilme teoloji ve felsefesine işaret eder. Farklı düşünenleri, Müslüman ana kitleden koparıp yeni bir kimlik kazandırma yoluna gitmeden Müslüman kimlikleriyle İslam dairesi içinde kabul etmek demektir. (Bkz: Bağlıoğlu, 2010: 74).

değişik boylara nispet etseler de genel olarak Kürt vatandaşlar Ehl-i sünnet mezhebi kabul edilen Şafi mezhebine mensup iken; Kafkas göçmeni Karapapak, Karakalpak ve Terekeme Türk boyları da Hanefi mezhebine mensuptur. Oğuz Türklerinden olduğu bilinen Azeriler ise Şia fırkasının Caferi (İmamiyye) mezhebine mensuptur.

1.1. Ağrı'nın Kısa Tarihçesi

Doğu Anadolu bölgesinde Trabzon-İran transit yolu üzerinde bulunan Ağrı ve civarı birçok medeniyet, kültür ve inanca ev sahipliği yapmıştır. Ağrı ilinin eski ismi Karaköse'dir. Şehir bugünkü adını bölgedeki Ağrı Dağı'ndan² almıştır. Başlangıçta bölgedeki yüksek dağa isim olan Ağrı isminin Eski Türkçe'de "yüksek" anlamına gelen "ağru" kelimesinden ya da Arapça'da "muhteşem" anlamındaki "ağra"dan geldiği söylenmektedir.³

Ağrı ve civarının milattan önce 4000'li yıllardan itibaren çeşitli toplumların geçiş ve hâkimiyet alanlarına girdiği bilinmektedir. Özellikle Orta Asya kavimlerinin Anadolu'ya girişlerinde Ağrı ve civarının bir geçiş kapısı olduğu, bu sebeple birçok topluma ev sahipliği yaptığı, ancak bölgede köklü bir medeniyetin oluşturulmadığı görülür. Bölgede milattan önce 1340-1200'lü yıllarda Hititler'den sonra Hurriler'in yaşadığı, ancak Hurriler'in krallık merkezleri olan Urfa'ya uzak olduğu için Ağrı'yı ellerinde tutamadıkları bilinmektedir. Hurriler'den sonra bölgeye Urartular hâkim olmuşlardır. Bölgedeki en eski uygarlık kalıntıları milattan önce sekizinci yüzyılda (M.Ö. 810-786) bölgede yaşayan Urartular'a aittir. Bölge, Urartular'dan sonra Kimmerler (M.Ö. 712), Medler (M.Ö. 708-555) ve Persler'in hâkimiyetinde kalmıştır.⁴ Milattan önce 331'de Büyük İskender Pers kralı 3. Darius'u yenerek Ağrı civarını ve Anadolu'yu ele geçirmiştir. Kısa bir süre sonra Büyük İskender'in ölümüyle (M.Ö. 323) bölgeye Ermeniler hâkim olmuştur.⁵

Milattan sonra birinci yüzyıldan itibaren bölge (Ağrı ve civarı) Romalılar'ın egemenliğine geçmiş, Bizans hâkimiyetinde olduğu dönemde sık sık Sasaniler'in istilasına uğramıştır.⁶ Bölge, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde 645 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. 300 yıl Emevi ve Abbasilerin idaresinde kalan bölge, 900'lü yıllarda tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. 1071 Malazgirt zaferi sonrasında Selçuklu Devleti'nin sınırları içinde kalan bölgeye çeşitli Türk boyları gelmeye başlamıştır.⁷ Bölgenin 1243 Köse Dağ Savaşından sonra İlhanlıların, daha sonra Celayirliler'in, Timur'un, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin yönetimine girdiği bilinmektedir.⁸

Ağrı ve civarı 1502-1514 yılları arasında Safeviler'in eline geçmiş, 1514 Çaldıran Zaferi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ancak sık sık İran Safevileri'nin sınır tecavüzlerine maruz kalan bölge, 1548'de Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi sonunda tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına alınarak, Van eyaletine bağlı Bayezid Sancağı oluşturulmuştur. Ağrı bazen Van, bazen de Erzurum eyaletine bağlanan Bayezid sancağına bağlı olarak yönetilmiştir.⁹ Milli mücadele yıllarına kadar bu statüde idare edilen sancak, Bayezid, Diyadin, Karakilise (Karaköse), Eleşkirt, Antab (Tutak) kazaları ile Hamur ve Patnos nahiyelerinden oluşmaktaydı. 1800'lerde 15 hanelik bir köy olan ve Şarbulak adıyla anılan Ağrı, 1834 yılında bucak, 1869 yılında ilçe olmuştur. Nisan 1918 yılında Ermeniler'in Ağrı'yı terk etmesinin arkasından Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın teklifiyle Kasım 1919 yılında Karakilise ismi Karaköse olarak değiştirilmiştir. Karaköse (Ağrı) 1927 yılında il merkezi olmuştur. Karaköse olarak isimlendirilen ilin ismi, 1938 yılında Türkiye'nin en büyük dağı olan Ağrı Dağı'na nispetle Ağrı olarak değiştirilmiştir.¹⁰

² Ağrı Dağı, üzerine Hz. Nuh'un gemisinin oturduğu iddia edilen, hakkında birçok efsane uydurulan, 5137 metre yüksekliğinde Türkiye'nin en yüksek dağıdır. Büyük Ağrı olarak isimlendirilen bu dağın hemen yanındaki Küçük Ağrı ise 3896 metre yüksekliğindedir. Ağrı dağı çeşitli geleneklerde farklı şekillerde adlandırılmıştır. Yakut dilinde "Ağrı" şeklinde kullanılırken, Selçuklular "Eğri dağ", ya da "Ağır dağ", İranlılar "Kûh-ı Nûh", Araplar Büyük Ağrı'ya "Cebelü'l-Hâris", Küçük Ağrı'ya ise "Cebelü'l-Huveyrîs" isimlerini vermişlerdir (Bkz. Yusuf Halaçoğlu (1988). Ağrı Dağı. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 481-482)

³ Yusuf Halaçoğlu (1988). Ağrı. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 479.

⁴ <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-agri-tarihcesi-722>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

⁵ <http://www.agri.gov.tr/ilin-tarihi>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

⁶ <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

⁷ Aslında Doğu Anadolu'ya gelip yerleşen ilk Türk topluluğunun Sakalar olduğu bilinmektedir. Sakalar, M.Ö. 680 yılında Doğu Anadolu'da bu bölgede Murat nehri ve Doğubayazıt çevrelerine yerleşmişlerdir (<http://www.agri.gov.tr/ilin-tarihi>). Sakalar Orta Asya'da ve Doğu Avrupa'da yaşamış atlı göçebe bir Türk halkı olarak bilinir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sakalar>, Erişim Tarihi: 02.07.2018).

⁸ <http://www.tutak.gov.tr/tarihcesi>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

⁹ Halaçoğlu, 1988, s. 479-480.

¹⁰ <https://www.diyadinnet.com/Bolgemiz-9&Bolge=agri-tarihi-bilgileri>;

1.2. Taşlıçay İlçesi

Taşlıçay ilçesi, Erzurum-İran transit yolu üzerinde, Ağrı'nın 32 kilometre doğu mesafesinde, Murat nehrinin kuzey kıyısında kurulmuş küçük şirin bir ilçedir. Doğu'dan Diyadin ve Doğubayazıt, Batı'dan Ağrı ve Hamur, kuzeyden Iğdır'ın Tuzluca ilçesi ve güneyden Van ili Erciş ilçesi ile çevrilmiş, deniz seviyesinden 1660 metre yükseklikte bir coğrafyada kurulmuştur. Taşlıçay'ın 37 köyü, 19 mezrası vardır. İlçenin ekonomik olarak geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Taşlıçay'da karasal iklim hâkim olup yazları sıcak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçer. Yüksek yerlerde kar kalınlığı bir metreyi bulur.¹¹

Yüzölçümü 798 kilometre kareyi bulan ilçenin kuzey ve güneyinde 2000 metreyi bulan dağlarını orta bölümde Murat vadisi birbirinden ayırır. Güneyindeki Aladağ'da bulunan Koçbaşı 3510 metre yüksekliğindedir. Arazi volkanik olup orta kısımdaki düzlükler ve Murat kenarları tarıma elverişlidir. İlçenin en önemli akarsuyu doğu-batı yönünde akan Murat nehridir. Murat nehri kuzey ve güneydeki dağlardan doğan Boti Çayı, Büyük Çay, Mirzehan Çayı, Kubik Çayı, Didem Çayı ve Geldüş suyu ile beslenir. Yazın sulak çayyrlarla yeşillenen Sinek ve Aladağ'ın yüksek kesimlerindeki yaylalar, hayvancılık için önemli yerlerdir. Taşlıçay'ın altmış kilometre kuzeyinde, 2241 metre yükseklikte, Türkiye'nin en yüksek göllerinden biri olan Balık Gölü¹², Taşlıçay, Doğubayazıt ve Tuzluca sınırları arasındadır.¹³

Taşlıçay ilçesinde en eski yerleşim yeri, Taşlıçay ile Diyadin arasında, Murat nehrinin güney kıyısında kurulmuş olan, Urartular'dan kalma tapınak kalıntılarının bulunduğu Taşteker köyüdür.¹⁴ Bölge olarak Taşlıçay toprakları da Ağrı ilinin tarihi seyrine bağlı olarak değişik kültür ve medeniyetlerle tanışmıştır. Murat vadisindeki yol güzergâhında bulunan ilçe toprakları, bir dönem birçok kavmin geçiş güzergâhı olduğu gibi, Türk akıncılarının da geçiş yolu olmuştur. 1064'te Selçuklu Türklerinin eline geçen Taşlıçay, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Selçuklu Devletinin sınırları içinde kalmıştır. 1243 Köseadağ Savaşından sonra İlhanlılar'ın, daha sonra Celayirli'lerin, Timur'un, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin yönetimine girmiştir.

Taşlıçay, XIX. yüzyılda Osmanlı-Rus savaşlarında (1828-1829, 1854-1856, 1877-1878) Rus işgaline uğramıştır. 1917 yılında Rusların geri çekilmesiyle Ermeni zulmüne maruz kalmıştır. 14 Nisan 1918'de işgalden kurtarılmıştır. Önceleri Diyadin'e bağlı Aşağı Taşlıçay adıyla bir bucak (nahiye) olarak yönetilen Taşlıçay, 1954 yılında ilçe olmuş ve aynı yıl ilçede Belediye Teşkilatı kurulmuştur.¹⁵ İlçe girişindeki tabelada nüfusu 6200 olarak görülen Taşlıçay, on yıl öncesinde 6639 nüfusa sahipti.¹⁶ İlçenin genel nüfusu on yıl önce 22.714 iken, bugün ilçe genelinde 20.490 kişi yaşamaktadır.¹⁷

1.3. Ağrı'nın Etnik ve Dini Yapısı Bağlamında Taşlıçay Azerileri

Ağrı ve ilçelerinin tamamı Müslüman Kürt ve Türk boylarından oluşmaktadır. Ehl-i sünnet (Hanefi ve Şafi) geleneğine mensup Ağrı toplumunda yaşayan, bir Oğuz Türk boyu olan Azeriler ise, İslam dünyasında Şia olarak isimlendirilen fırkanın Caferi (İmamiyye) mezhebine mensupturlar. Ağrı'da özellikle Taşlıçay ilçesinde yaşayan bu grup, bölgedeki diğer gruplar tarafından hem etnik yapılarını, hem de inanç sistemlerini ifade etmek için *Azeri* olarak isimlendiriliyor. Azeriler de kendilerini "Biz Azeriler" şeklinde tanımlarken, inanç sistemleri ve ibadet uygulamalarıyla ilgili alanlarda da, mezhep farklılıklarını belirtmek için "Biz Caferiler" tanımlamasını kullanıyorlar. İç içe yaşadıkları Kürt boylarını "Aşiret", diğer Türk boylarını da "Karapapak" olarak tanımlıyorlar. Taşlıçay Azerileri birbirlerinden bahsederken kendilerini yine bir takım alt boylara nispetle,

<http://www.agri.gov.tr/ilin-tarihi>; <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

¹¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Taşlıçay>, Erişim Tarihi: 14.06.2018.

¹² Ağrı-Kars-Iğdır arasında Aras güneyi sıra dağları (Sinek Yaylası) üzerinde volkanik bir arazide lav setti gölüdür. Taşlıçay'a 28 ve Doğubayazıt'a 60 km uzaklıkta (Taşlıçay, Doğubayazıt ilçe sınırları arasında) ve yüz ölçümü 34 km² olan gölün derinliği 100 metreden fazladır (Tarihi Yerler, Balık Gölü, <http://www.dogubayazittso.tobb.org.tr/Doğubayazıt>, Erişim Tarihi: 04.07.2018).

¹³ <http://bolge13.ormansu.gov.tr>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.

¹⁴ Eski adı *Dêr* olan Taşteker köyü, Taşlıçay ile Diyadin arasında, Taşlıçay'ın 10 kilometre doğusunda, Murat nehrinin güney kıyısına kurulmuş 70 haneli bir köydür. Kaynaklarda *Deyr* olarak da isimlendirilen köyün sırtını yasladığı dağın tepesinde Milattan önce 800'lü yıllarda Urartular'ın yaptığı bilinen Güneş tapınağı kalıntıları hala görülebilmektedir. Milattan sonra 600'lü yıllarda yapıldığı bilinen ve 1956 yılında yıkılan manastırın temel kalıntıları; Ermenilerin değişik dönemlerde yaptıkları üç adet kilisenin duvar ve temel kalıntıları ve *Gord* denilen mezarlığın kalıntısı büyük mezar taşları bugün hala görülebilmektedir. Hz. Nuh'un mezarının da burada olduğuna dair söylentiler vardır.

¹⁵ <https://www.diyadinnet.com/Bolgemiz-21&Bolge=taşlıçay-tarihi-bilgileri>, Erişim tarihi: 25.06.2018.

¹⁶ <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 14.06.2018.

¹⁷ https://www.nufusu.com/ilce/taslicay_agri-nufusu, Erişim Tarihi: 14.06.2018.

Abışlı, Celolu (Celoğlu), Cıgallı, Goluaçık, Hazorlu, Şürülü (Şükrülü), Turanlı, Zerili gibi alt kabile adlarıyla isimlendiriyorlar.

Günümüzde Türkiye genelinde hem inanç sistemleri, hem de etnik kökenleri açısından bu halka Azeri denilmesine şiddetle karşı çıkan Azerbaycanlı tarihçi Saleh Muhammedoğlu Aliev, aslen Türk olan bu halka İran'da ve Türkiye'de Azeri denilmesinin tamamen ideolojik, ötekileştirici bir uygulama olduğunu söylüyor.¹⁸ Aslında Azerbaycan, İran ve Türkiye'deki Azerilerin tamamının Oğuz Türk boyundan tek bir etnik grup olduğu bilinmektedir. Kullandıkları dil, Oğuz Türk dil ailesinden olup, Türkmence, Kaşkayca ve Türkiye Türkçesi ile anlaşılabilir bir özelliğe sahiptir. Azerbaycan, Türkiye ve İran Azerilerinin tamamı Müslüman olup, Şia fırkasının Caferi kolundandırlar. Bununla birlikte Sünni, Bahai, Zerdüş olanları, hatta Azerbaycan'da beş bin civarında Hıristiyan olanlarından da bahsedilmektedir.¹⁹

Ağrı Azerileri dediğimizde, Ağrı'nın Taşlıçay ilçe merkezinde ve Taşlıçay'ın iki köyünde oturan Azeri vatandaşlar anlaşılmaktadır. Çünkü Ağrı'da yaşayan Azerilerin hemen hemen tamamı Taşlıçay'da yaşamaktadır. Bir Oğuz Türk boyu olan Azeriler, Caferi (Şii) mezhebine mensup iken, diğer Karapapak, Karakalpak ve Terekeme gibi Türk boyları ise Hanefi (Ehl-i sünnet) mezhebine mensup Müslümanlardır. Taşlıçay'da bir arada yaşadıkları diğer Kürt boylarının (Pileki, Celali, Nezoyi, Şeyh, Mikaili, Memani, Kazki)²⁰ tamamı ise Şafi (Ehl-i sünnet) mezhebine mensup Müslümanlardır.

Çoğunluğu Taşlıçay ilçe merkezinde yaşayan Ağrı Azerilerinin bir kısmı da, Azeri köyleri olarak bilinen Taşlıçay'ın iki kilometre kuzeyindeki Yukarı Taşlıçay ve bir kilometre kuzeybatısındaki Yassıkaya köylerinde yaşamaktadır. Yoğun göç vermiş olan her iki köyde Azeriler, yarı yarıya köye sonradan yerleşmiş olan Şafi mezhebi mensubu Pilekiler'le iç içe yaşamaktadır. Taşlıçay'ın Yukarıtoklu ve Geçitveren köyleri Kafkas göçmeni Karapapak-Hanefi köyleridir. Kumlubucak köyü yarı yarıya Karapapak ve Celali; Aşağıtoklu köyü yarı yarıya Karapapak ve Memani; İkiyamaç köyü yarı yarıya Karapapak ve Pileki olarak Türk-Kürt, Hanefi-Şafi bir arada yaşamaktadır. Taşlıçay'da oturan Azeri asıllı Fikret Bey, Geçitveren (Gilesor) köyünün eskiden Caferi iken, sonradan Hanefileştiğini; Kumlubucak, İkiyamaç, Çöğürlü, Yukarıtoklu köylerinin ise Hanefileşmiş Terekeme köyleri olduğunu; Bayramyazı köyünde dört, Aşağıtoklu köyünde de bir hane Caferi-Azeri'nin kaldığını söylüyor.

Eskiden beri Türkiye'de yaşayan Azerilerin din adamı olarak yetişmesi için çocuklarını eğitim almak üzere özellikle İran'a gönderdikleri biliniyor. Taşlıçay Ehlibeyt Yeşil Camii İmamı Hasan Turan²¹, Yüksek dini eğitimin ancak İran'daki Kum, Meşhed, Tebriz, İsfahan ya da Irak'ın Necef şehirlerinden birisinde yapılabileceğini söylüyor. Taşlıçay'da görev yapan imamlar genellikle İran'da eğitim almış oldukları için Taşlıçay Azerileri kendilerini İran Caferiliğine nispet ediyorlar.

Kendileriyle görüştüğümüz Taşlıçay Azerileri, atalarının bu bölgeye hangi tarihte, nereden gelip yerleştiklerini tam olarak bilmiyorlar. Bazıları Azerbaycan'dan geldiklerini, bazıları da İran'dan geldiklerini söylüyor. Bazı ifadelerinden Osmanlı topraklarında ilk olarak Kars, Ardahan, Iğdır gibi bölgelere yerleştikleri, daha sonra tekrar ikinci bir göçle Ağrı bölgesine geldikleri anlaşılıyor.

Kaynaklarda Azerbaycan'dan Osmanlı Türkiye'sine yapılan göçler anlatılırken, ilk göçlerin 19. yüzyıl başında başladığı ve 1812-1815 arasında 7000, 1829'da 9000, 1860'ta 18 000 Azerbaycanlının Kars, Iğdır ve Ardahan bölgelerine geldiği; 1877'de göçlerin daha da yoğunlaştığı ve 1920'de 10 000 Azerinin daha göç ettiği anlatılıyor.²² Konuyla ilgili, "1830-1930 Yılları Arasında Çeşitli Nedenlerden Türkiye'ye Göç Etmış Azerbaycan Türkleri"²³ isimli çalışmada Aygün Attar, Türkmence²⁴ antlaşmasıyla ilgili şöyle bir tespitte bulunuyor:

¹⁸ Saleh Muhammedoğlu Aliev (1994). *Azerbaycan Türklerinin Etnik Menşesine Dair Üç Ana Görüşün Eleştirisi*. Ankara: XII. Türk Tarih Kongresi. s. 295.

¹⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Azeriler#cite_note-70, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

²⁰ Taşlıçay'da sosyo-kültürel, dini ve etnik durum: <https://www.diyadinnet.com/Bolgemiz-59&Bolge>, Erişim Tarihi: 20.05.2018

²¹ İmam Hasan Turan, 26 Temmuz 2018 tarihinde Taşlıçay Ehlibeyt Yeşil Camii'nde yeni göreve başlamış. Bir yıl önce kendisiyle görüştüğüm ve yedi yıldır bu camide görev yapmakta olan Hüseyin Gocuk hoca yine imam olarak görev yapmak üzere Çorlu'ya gitmiş. Hüseyin Gocuk hocanın yerine gelen Hasan Turan hoca, aslen Türk olduğunu, İran'ın Tebriz kentinde doğduğunu, Kum kentinde altı yıl dini yükseköğrenimden sonra, fırkalar ve mezhepler üzerine çalışma yaptığını; Şia ve Ehl-i sünnet kaynaklarına göre Mehdilik hakkında yüksek lisans yaptığını söylüyor. Kum kentinde ilmi çalışmalarına devam ederken, Cami derneği tarafından bu camiye görevli olarak getirilmiş.

²² <https://turkbilimi.com/turkiyeye-gocler-ve-turk-toplumu-osmanli-doneminde-goc-eden-turkler.html>, Erişim Tarihi: 07.08.2018.

²³ Aygün Attar ve Sabahattin Şimşir'in *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri* isimli eserin Aygün Attar tarafından hazırlanan eserin 1-178 sayfalardan oluşan bölümünün adı. (Attar, Şimşir (2013). ss. 1-178).

“Türkmençay Anlaşması, genel anlamda Kafkasya, Anadolu ve İran Türkleri için tam bir felaketin başlangıcı olmuştur. Azerbaycan’dan Osmanlı ülkesine ilk ciddi göçler 1826-1828 Rus-Kaçar ve 1827-1829 Rus-Osmanlı savaşı sonrasında gerçekleşti.”²⁵ “Oğuzların Çepni boyuna mensup Küresünlü veya Giresunlu Türklerin yurtlarını terk etmeleri hakkında çeşitli tarihler mevcutsa da, Küresünlüler’in eski kuşak insanları atalarının 1828 yılında İran Azerbaycan’ından gelip başta Van olmakla Osmanlı’nın çeşitli bölgelerinde meskûn olduklarını belirtirler. ... Sürmeri’de yaylakları, Garnibasar’da kışlakları olan Celali ve Karaçorlular; Ağrı Dağı boyunca Sürmeli ve Derekend-Parçenis’de dolaşan Zilanlar; Gökçe’de, Güzeldere’de, Ayrıca’nın kuzey yamaçlarıyla Karanelg ve Şerur arasında konar-göçer yaşam süren Biryukiler’in İşgal sonrasında neredeyse tamamına yakını Osmanlı’ya iltica ettiler.”²⁶

Attar, 1834 yıllarında İrevan Hanlığı tarafından birçok Müslüman-Türk’ün sürülmesiyle ilgili olarak şu tespitlerde bulunur: “İrevan Hanlığı sınırları içinde meskûn olan tam göçebe yaşam süren Türk boyları arasında Ayrımlu (Rumlu), Karapapak, Seyyidli-Arsaklı, Bayat, Karaçorlu, Kerimbeyli, Kafarlı, Saraşlı, Gödekli, Sadlu ve diğerleri yer alıyordu. İşgal sonrasında özellikle Karapapak ve Ayrımlu göçebe boylarının büyük ölçüde bölgeyi terk ettikleri belirtilmektedir. Bunların bir kısmı Abbas Mirza’nın talimatıyla İran Azerbaycan’ı topraklarında meskûn olurken, bir kısmı ise Osmanlı ülkesine sığınmış ve özellikle Kars çevresinde meskunlaşmışlardır.”²⁷

Attar’dan yaptığımız alıntılarda İran Azerbaycan’ından gelip Ağrı dağı boyunca dolaşanlardan ve bir Türk boyu olan Bayat boyundan bahsedilmesi Taşlıçay’da oturan Azerilerin bugünkü Azerbaycan ve İran’ın Kuzey bölgesi olan İran Azerbaycan’ından 1834 sonrasında ayrıldıklarını, ilk zamanlarda bir müddet Kars ve civarında oturdukları görüşünü destekliyor. Daha sonra 1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Rus işgalinden kurtulmak için Ağrı civarına (Taşlıçay’a) gelmiş olabilecekleri ihtimalini güçlendiriyor.

Taşlıçay Azerilerinden Nimet Bey, atalarının Taşlıçay’a hangi tarihte geldiğini bilmediğini, ancak üç kardeş aile olarak Kafkasya’dan gelen bir kardeşin Taşlıçay’a, bir kardeşin Iğdır Tuzluca’ya, diğer kardeşin de Maraş Elbistan’a yerleştiğini çocukluğunda büyüklerinden duyduğunu söylüyor. Yine Taşlıçay’da oturan Fikret Bey, atalarının İran’dan gelerek önce bugünkü ilçe merkezindeki tepenin eteğine doğru 36 hane olarak yerleştiklerini, daha sonra iklimini beğenmedikleri için Iğdır’a göçtüklerini, orada da sıcağa dayanamayıp tekrar buraya geldiklerini söylüyor.

Taşlıçay Azerileri nüfuslarının ne kadar olduğunu genellikle seçmen sayısı üzerinden hesaplıyorlar. Taşlıçay merkezde önceden 800 seçmen ve 180 hane olduklarını fakat şu anda azaldıklarını söylüyorlar. Nimet Bey, son seçimlerde Taşlıçay merkezde 530 seçmenleri olduğunu, köylerle beraber 1000 civarında Azeri’nin Taşlıçay’da yaşadığını söylüyor.

2. AZERİLERDE DİNİ HAYAT

2.1 Azerilerin İnanç Esasları

Ağrı (Taşlıçay) da yaşayan Azerilerin tamamı Caferi (İmamiyye) mezhebi inanç esaslarına sahiptir. Caferilik, İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde bulunan Şia fırkasının üç ana mezhebinden en yaygın ve en çok mensubu bulunan bir mezheptir.²⁸ Caferi mezhebi ya da Caferilik, Hz. Ali ve neslinin imametini naslara dayandırıp meşru bir zemin oluşturarak on iki imama inanmayı temel inanç esası haline getirmiş bir mezheptir. Mezhebin hem itikat, hem de fıkıh boyutunda on iki imamın altıncısı İmam Cafer-i Sadık’ın görüşleri esas alınmıştır.²⁹

²⁴ Rusya ile İran arasında 1804’lerde başlayan Azerbaycan coğrafyasına hâkim olma mücadelesi neticesinde, Rusya ile İran arasında yapılan 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Aras Nehri’nin kuzeyinin Rus İmparatorluğu’nun egemenliği altına girdiği ve Azerilerin ikiye bölündüğü belirtilir. (Okan Yeşilot (2008). *Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları*, Erzurum: A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. S. 36, s. 188.)

²⁵ Aygün Attar, Sabahattin Şimşir (2013). *Tarihten Günümüze Türkiye’de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, Ankara: Berikan Yayınevi. s. 53, 59.

²⁶ Attar, 2013, s. 63, 64.

²⁷ Attar, 2013, s. 62-63.

²⁸ Hz. Ali’nin şehadetinden sonra ortaya çıkmış olan Şia fırkası (mezhebi), tarih içinde Altıncı İmam Caferi Sadık’tan sonra birçok gruplara ayrılmıştır. Her biri bağımsız bir mezhep özelliği kazanan Caferiyye (İmamiyye), Zeydiyye ve İsmailiyye grupları, günümüz İslam dünyasında Şia fırkası içinde bilinen ve hayatiyetini devam ettiren üç alt mezheptir.

²⁹ Hayrettin Karaman (1993). *Caferiyye, TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c. 7, s. 4.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hız. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen Caferiyye, Zeydiyye,³⁰ İsmailiyye,³¹ grupların tamamına birden genel olarak Şia³² denilse de, günümüzde Şia denilince genellikle Caferiyye mezhebi yani Caferilik akla gelir. Bu mezhebe, on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı *İsnaaşeriyye*; imamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak gördükleri için *İmamiyye*; hem itikat hem de ibadet ve muamelatta İmam Cafer Sadık'ın görüşlerine dayandıklarından dolayı da *Caferiyye* denilmiştir.³³

Caferilik İslam dininin esasları *Usul-ü Din ve Furu-u Din* olarak iki kategoride ele alınır. Tevhit, Nübüvvet, İmamet, Mead ve Adalet esasları dinin özü, kökü ve esası olarak kabul edilir ve bu inanca dayalı esaslar *Usul-ü Din* olarak ele alınır. Namaz, oruç, hac, zekât, humus, cihat, Emr-i Bi'l-Maruf Nehy-i Ani'l-Münker, Tevella ve Teberra gibi ibadet ve muamelatla ilgili hususlar da *Furu-u Din* olarak ele alınır.³⁴

Taşlıçay'da Sünnilerle (Şafi ve Hanefi Müslümanlarla) iç içe yaşayan Caferi Azeriler, tevhit, nübüvvet ve ahiret (mead) inanç esaslarında sünnilerle ortak inanç esaslarına sahipken; İmamet ve Adalet kavramlarını inanç esaslarından kabul etmeleri sebebiyle farklılık gösterirler.

Caferiliğin Beş Temel İnanç (Usul-ü Din) Esasları³⁵

Tevhit: Allah'ın tek ve bir olması inancıdır. Tevhit inancı, Allah'ın zati itibarıyla birleşmesi anlamında *Tevhid-i Zati*; sıfatları itibarıyla birleşmesi anlamında *Tevhid-i Sıfat*; fiilleri yönünden birleşmesi anlamında *Tevhid-i Fiil*; ibadetlerin ancak Allah'a has kılınması anlamında *Tevhid-i İbadet* şeklinde dört esasa dayandırır.

Nübüvvet: Allah'ın emirlerini halka tebliğ etmek ve onları doğru yola iletmek için Allah'ın seçtiği kullarını, Cebrail vasıtası ve vahiy yoluyla ilahi bir vazife ile mükellef kılması, nebi (peygamber) olarak göndermesidir.

Mead: Ölümünden sonra ahiret hayatının hak olduğu esasıdır. Ölümünden sonra tekrar diriltilip, dünyada yaptıklarının hesabını vermek demektir. Mizan, soru, hesap, sırat, şefaet, cennet, cehennem hepsi gerçektir. Bunlar akılla yorumlanamaz, keyfiyetini de bilemeyiz, fakat hepsi gerçektir.

İmamet: İman ancak imamet inancına sahip olmakla tamamlanabilir. Her aşırda Peygamberlerin görevleriyle görevlendirilmiş insanların, din ve dünya işlerini tedvir etmek, insanlar ve Müslümanlar arasında zulmü düşmanlığı gidermek, adaleti yaymak hususunda Peygamberin umumi velayetine haiz, nübüvvetin devamı olan bir imam vardır ve bu imama tabi olmak zorunludur.³⁶ Caferi din görevlisi Hasan Turan, bu manadaki bir imam anlayışına itirazla; "İmamı Hayyı Hazır, Hız. Mehdi'dir. Gaybete çekilmiştir. İmam dediğimizde İmam masumu (Mehdi'yi) kastediyoruz. Biz şimdi hangi imama uyuyoruz? İmamı Mehdi'ye uyuyoruz. İmamı Mehdi ile nasıl irtibat kuruyoruz? O başka bir konudur" diyerek; İmamet inancının tamamen gaybubetteki İmam'a inanmak ve bağlanmak olduğunu, onun yaşadığını ve onunla özel ilişkiler kurduklarını söylüyor. Mevcut alimlerin imamet makamında olmadıklarını, onların birer müçtehit olduklarını söylüyor.

Adalet: İnanç esaslarının beşinci aslı olan adalet, Allah'ın adil, kulun iradesinde ve fiillerinde hür ve muhtar olmasıdır. Allah'ın kulun iyiliğine karşılık mükâfatla, kötülüğüne karşılık mücazatta bulunması, adaletin zaruri bir icabıdır.³⁷

İmamiyye'yi Ehl-i sünnetten ayıran önemli hususlardan bir kaç dinin usulüyle ilgili olmamakla birlikte itikat meseleleri arasından zikredilen *Nass ve Tayin*, *Ric'at*, *Beda'* ve *Takiyye* inanışlarıdır.³⁸ Caferi İmam Hasan Turan bu kavramlarla ilgili Caferi inanışlarını şu anlamlara gelen sözlerle şöyle açıklıyor: "Şia ve özellikle Caferiler, imametini ayetle bildirilerek *Nass ve Tayin* yoluyla belirlendiğine inanırlar. Hız. Ali ve evladının Allah

³⁰ İmamiyye Şiasının dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'e ve ondan sonra da oğlu Yahya'ya uyararak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir (Fırlalı, 1983: 104).

³¹ İmamiyyenin altıncı imamı Caferi Sadık'ın ölümünden sonra ortaya çıkmış bir mezheptir. İmamiyye Şiası Musa Kazım'ı 7. imam kabul ederken İsmaililer yedinci imam olarak Caferi Sadık'ın sağlığında vefat etmiş olan büyük oğlu İsmail'i 7. İmam olarak kabul edenlerin mezhebidir (Fırlalı, 1983: 109).

³² Mustafa Öz (2010). Şia. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.111.

³³ Ethem Ruhi Fırlalı (1983). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Selçuk Yayınları. s. 118.

³⁴ Fırlalı, 1983, s. 130-141.

³⁵ Fırlalı, 1983, s. 131-143.

³⁶ Fırlalı, 1983, s. 131-139.

³⁷ Fırlalı, 1983, s. 140-141.

³⁸ Fırlalı, 1983, s. 141-143.

tarafından ayetle tayin edildiği kabul edilir. Bundan dolayı Hz. Peygamberden sonra İslam toplumunun önüne geçmiş olan İmamlar (Halifeler) ve onlara tabi olanlar nassa yani Allah'ın hükmüne karşı gelmişlerdir.”

Kaynaklar Ric'at ve Beda'yı şöyle açıklar: **Ric'at**, İmam Mehdi'nin, Hz. Peygamberin ve diğer masumların dünyada adaleti tesis etmek ve zalimleri cezalandırmak için dünyaya dönecekleri inancı, hatta gerçek müminler ve zalimler de dünyaya döneceklerini kabul etmektir. **Beda'**, ortaya çıkarılmak, görünmek, bir işi yapmaya başlamışken vazgeçip başka bir işe giriş anlamında “zuhur” demektir. Rivayete göre İmam Caferi Sadık'ın sağlığında oğlu İsmail'in imametinden bahsettiği ancak oğlunun vefatı üzerine, “Allah oğlum hakkında izhar ettiğini hiçbir şeyde izhar etmemiştir” demesi Beda' inancının temelini teşkil eder. Dolayısıyla Allah'ın maslahata uygun izhar ettiği şeyi sonra imha edip ayrı bir tarzda izhar edebilir. Ayrıca Beda', “Hz. Peygamber'in şeriatıyla diğer şeriatların neshedilmesine, hatta ona vahyedilen bazı hükümlerin sonradan neshedilmesine benzer” şeklinde açıklanmıştır.³⁹

Caferi İmam, Beda ile ilgili bu açıklamanın tamamen yanlış olduğunu, bunu kabul etmediklerini; İmamların isim ve özelliklerinin Hz. Peygamber tarafından özellikle söylenip açıklandığını, bu konunun çok derin ve ağır bir konu olduğu için halk tarafından anlaşılması mümkün olmadığından halka açıklamayı uygun bulmadıklarını söylüyor.

Takıyye, korumak, sakınmak anlamında, bir müminin elinde kuvvet ve iktidar bulunan kâfir ve zalimlerin tehdidinden can, mal ve diğer varlıklarını kurtarmak için, gerçekte sahip olduğu inanç ve görüşünü saklayıp, aksini izhar edebilmesidir. Caferi kelamcılardan Şeyh Saduk, İmam Caferi Sadık'tan şöyle bir rivayette bulunur: “Doğrusu mümine karşı riya ile davranmak şirkettir; evinde münafığa (sünniye) karşı riyakâr olmak ibadettir. Emirlik bir görüş meselesi olduğu sürece, insanlarla dıştan kaynaşın, ama içten onlara karşı çıkın...”⁴⁰ Caferi imam Hasan hoca, “İmam Cafer'in böyle söyleyip söylemediğini bilmiyorum. Ancak, İmam Cafer Sadık bir hadisinde, *Takıyyeyi kabul etmeyen bizden değildir demıştır*” diyor.

Usul-ü Din olarak kabul edilen bu inanç esaslarını kabul eden Azeriler, şer'i hükümlerle ilgili temel fıkhi esasları da Furu-u Din olarak kabul ederler. Caferilikte şer'i hükümlerin kaynağı, Kitap, Sünnet, İcma ve Akla dayandırılır. İbadet ve muamelatı konu edinen Furu-u Din; Namaz, Oruç, Hac, Zekât, Humus, Cihat, Emr-i Bi'l-Maruf Nehy-i Anî'l-Münker, Tevella ve Teberra gibi ibadetler ve ticari hayat, şahıs hukuku, cezalar, evlenme-boşanma ve miras gibi muamelattan sayılan esaslardan oluşur.⁴¹

2.2. Azerilerde İnanç Sistemine Dönüşen Yas Kültü

Şüilik ve onun alt kolu olan Caferilikte yas ve matem bir *kült*⁴² haline dönüşmüştür. Ehlibeyt'e duyulan saygı ve bağlılığın onların imametini kutsama boyutunda bir inanışa ve bu inanışın yas tören ve ritüelleriyle ibadet kıvamında yapılması, inanç ve ibadet sistemini Sünnilikten çok farklı boyutlara taşımıştır. Öyle ki, inanç esaslarına yerleştirilen imamet, ric'at ve takıyye; furu-ü dinden sayılan tevella ve teberra⁴³ inancıyla yapılan pratikler ana gövdeden uzaklaşan, farklılaşan dinsel bir hareket ve örgütlenme şekli ortaya koymuştur. Yas kültürüne dayalı bu uygulamalar, inanç sisteminde ve pratiklerde kapsayıcı olmaktan çok hem kendilerini, hem de diğer Müslümanları dışlayıcı bir grup olmaya sürüklemiştir. Caferilerin, dolayısıyla Caferi Azerilerin farklı biçimde şekillenen inanç ve ibadet esaslarını anlamak için yas kültürü diyebileceğimiz olguyu iyi anlamak gerekmektedir.

2.3. Muharrem Ayı ve Yas Gelenekleri

Azeriler, Muharrem ayını matem ayı olarak kabul ederler. Çünkü Muharrem ayının onuncu Aşura gününde Hz. Hüseyin şehit edilmiş, Muharrem ayı boyunca Ehlibeyt büyük sıkıntılar çekmiştir. Aşura günü Hz. Hüseyin'in şehit edildiği gün olduğu için İğdır Azerileri bu güne “yevmi aşura/yevmi katl” derler.⁴⁴ Ancak

³⁹ Fıçlalı, 1983, s. 141-142.

⁴⁰ Fıçlalı, 1983, s. 142.

⁴¹ Fıçlalı, 1983, s.146-149.

⁴² Kült, toplumda yerleşik gelenek ve görenekle uyum olmayan birtakım inanç ve ibadetleri bünyesinde barındıran bir dini örgütlenme biçimi (Kirman, 2016: 182.).

⁴³ Şia kültüründe “tevella” ve “teberra” salih amellerin kabul edilme şartıdır ve bu ikisi olmadan hiçbir amel kabul edilmemektedir, Tevella, Hz. Peygamberi, soyunu ve onları sevenleri sevmek; Teberra, Hz. Peygamberi, soyunu ve onları sevmeyenleri sevmemek demektir (Fıçlalı, 1983: 49).

⁴⁴ Emine Öztürk (2017). *Dini ve Kültürel Ritüelleriyle Caferilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları. s. 46.

Taşlıçay Azerileri “Yevmi Katl” ifadesini kullanmadıklarını, bu güne “yevmi aşura, yevmi hüzn ya da yevmi Taf”⁴⁵ dediklerini söylüyorlar.

Azeriler, Muharrem ayında matem programları düzenlemeyi ve bu programlara katılmayı hem sevap kabul ediyor, hem de birlik ve beraberlik için bir vesile sayıyorlar. Bu programlarda Aşura'nın anlamı, Kerbela olayının hikâyesi, Hz. Hüseyin ve ailesinin kahramanlıkları anlatılıyor, ilahi, mersiye ve nühalar⁴⁶ okunuyor. Bu programlara kadın, erkek ve çocuklar hatta Caferi olmayan herkesin davetli olduğunu söylüyorlar. Bir ibadet aşkıyla yapılan bu merasimlere katılmanın kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inanıyorlar.⁴⁷

Kerbela yasının ilk günü Muharrem ayının ilk gününde başlar. Bütün camiler ve evler siyah örtülerle kaplanır. Muharremlikte yani Muharrem ayında, ayın başından itibaren başlayan mersiyeler yaklaşık iki ay (Safer ayının 20'sine kadar) sürer. Mersiye törenlerine katılmak sevaptır. Mersiye okunan evlerde davetlilere yemekler verilir. Dokuz Muharrem gecesi Hz. Hüseyin ve dostlarının Kerbela'da hayatta oldukları son gecedir. Bu geceyi sabaha kadar Hz. Hüseyin ve dostlarının ibadetle geçirdiklerine inanılır. Gücü yetenler bu gece uyumayarak, geceyi ibadetle geçirmeye çalışırlar.⁴⁸ Ehlibeyt Yeşil Camii İmamı, “10 Muharrem Aşura günü Hz. Hüseyin'in şehadetinin birinci günüdür. Bu günde aileler çocuklarına siyah elbise ve önlükler giydirir, bu günde büyük ihsan ve adaklar verilir. Bu 10 Muharrem Aşura günü işe gidilmez. Eğer işe gidilirse zararla dönüleceğine, yapılan işin bereketinin olmayacağına inanılır” diyor.

10 Muharrem'den 12 Muharrem'e kadar Hz. Hüseyin'in ve dostlarının bedenlerinin güneş altında bırakıldığı ve şehitlerin bedenlerinin üçüncü günde bölgede oturan Beni Esat kabilesi tarafından şehit edildikleri yere defnedildikleri bilinmektedir.⁴⁹ Şehitlerin defnedildiği gün olan Muharrem ayının on ikinci gününde yemek, çay ve ihsanlar dağıtılır. 16 Muharrem, Hz. Hüseyin'in şehadetinin yedinci gününde yine yemek ve ihsanlar verilir, mersiyeler okunur, ağlanır ve dualar yapılır. 20 Safer Hz. Hüseyin'in şehadetinin kırkıncı günüdür. Bugün yemek verenler, “İmamın kırk yemeğini veriyoruz” derler. Yemek veren kişi büyük-küçük bu yemeğe herkesi davet eder. 20 Safer'den sonra siyah örtüler kaldırılır, siyah elbiseler çıkarılır ve yastan çıkılır.

Taziye Geleneği: Hz. Hüseyin'in şehadetini ve devamındaki günleri yani Muharrem ayından sonraki Safer ayının 20'sine kadar olan dönem *Taziye* günleri olarak kabul edilir.⁵⁰ Hz. Hüseyin'in şehadeti, ailesinin Yezid'in huzuruna getirilmesi, Yezid tarafından Hz. Hüseyin'in tahkir edilmesi, Ehlibeyte eziyet verilmesi gibi zulümler sebebiyle aynı zamanda bu kırk günlük süre taziye günleri olarak biliniyor ve bu dönemde yas tutmak, ağlamak fazilet ve sevap olarak kabul ediliyor.

Mersiye Geleneği: Mersiye, Kerbela olayının manzum ya da nesir olarak anlatımıdır. Özellikle manzum/şiirsel olarak okunur. Mersiyeler genellikle giriş duasıyla başlar, Kerbela olaylarının tasviri, dünyanın geçiciliği ve zalimliği, övgü ve yas, dua ve beddua temalarıyla devam eder.

Şebh Geleneği: 10 Muharrem Aşura günü tarihte yaşanmış olan olaylar iki grup arasında canlandırılır. Toplu programlarda, camilerde ya da belirlenen bazı köy veya şehir meydanlarında başlarını kanatmış, beyaz önlükler giymiş gençlerin Kerbela'daki şehadet olayını canlandırarak, “Ya Hüseyin... Ya Hüseyin” avazleriyle sinelerine (göğüslerine) vurarak mersiye ve deyişlerle yaptıkları bir gösteridir. Taşlıçay Azerileri bunu meydanlarda yapmadıklarını, salon programında ya da camide bir canlandırma olarak yaptıklarını söylüyorlar.

Ravza Geleneği: İmameyn'in yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehadetini konu alan, bir takım nat ve dokunaklı hikâyeleri esas alan Ravzatu's-Şuheda ismiyle yazılmış esere ravza denilmiştir. Eskiden toplumun ileri gelenleri tarafından ravza okutma şeklinde yapılan bu törenlerde güzel sesli birisi evin ortasındaki kürsüde nat-ı şerif okur, arkasından başka birisi bir hikâye nakleder. Cemaatte bulunan kadın ve erkek dinleyiciler başlarını döverek ağlarırlar.⁵¹ Ancak Taşlıçay'da böyle bir uygulama bilinmiyor ve yapılmıyor. Hasan hoca bunu daha çok “Gulati Şia”nın yaptığını, kendilerinin bunu kabul etmediğini söylüyor.

⁴⁵ Taf, Kerbela'nın eski adı (Bkz. Kutlu, 2010, Bildiri Kitabı, c. 1, s. 441.).

⁴⁶ Kadınların yas tutup, ağlarken söyledikleri ağıtlar nüha ya da novha olarak isimlendiriliyor.

⁴⁷ Ali Albayrak (2006). *Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat: Ankara Keçiören Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara. s.157-158.

⁴⁸ Öztürk, 2017, s. 83-84.

⁴⁹ Hasan Turan hoca, “Caferi kelamına göre İmamı ancak İmam defnedebileceği için, İmam Hüseyin'i oğlu dördüncü İmam Hz. Seccad yani Ali İbn Hüseyin Zeynelabidin defnetmiştir” diyor.

⁵⁰ Öztürk, 2017, s. 46.

⁵¹ Öztürk, 2017, s. 49.

Sinezenler Geleneği: Muharrem ayında bazı yerlerde, süslenmiş bir âlem etrafına toplanan halk, “Ey Şehidi Kербela! Esselamu aleyk” avazesiyle şiddetle göğüslerine vurarak münacatta bulunurlar. Zincirlerle sırta vurma uygulaması büyük törenler şeklinde gerçekleştirilirken; günümüzde genel olarak bu uygulamaya hoş bakılmadığı, yavaş yavaş bu zincir vurma uygulamasının kalktığını söylüyorlar. Taşlıçay’da Muharrem ayının başından onuncu güne kadar, İmam, hangi gün ne olmuşsa onu anlatır, sinezenler de mersiye okuyarak göğüslerine vururlarmış. Muharrem ayının ilk on gününde yaptıkları bu uygulamayı şehadetin yedinci günü olan 16 Muharrem’de ve kırkıncı gün olan 20 Safer’de de törensel olarak yapıyorlarmış.

On Dört Masumun Ölüm Matemî Geleneği: Genel olarak Caferî gelenekte “Eyyam-ı Fatıma” denilen ve Hz. Fatıma’nın ölüm yıldönümünde yapılan merasim ve törenler önemli bir yer tutar. Bu günde evlerde ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarında törenler düzenlenir. Hz. Fatıma’nın Ehlibeytteki konumu, eş olarak durumu, anne olarak nasıl yaşadığı, kısacık ömründe yaşadığı sıkıntılar dile getirilerek mersiyelerle onun hayatı tasvir edilir. Evlerde toplantılar düzenlenir, siyah elbiseler giyilir, yas merasiminden dolayı matem tutulur, mersiyeler okutulur, sine vurulur, ihşanlar verilir, “Hz. Fatıma’nın Ziyaretnamesi”⁵² okunur.⁵³ Taşlıçay Azerileri Hz. Peygamber ve Hz. Fatıma’yla beraber on iki imam (toplam on dört masum) için doğum yıldönümlerini kutladıklarını; ölüm yıldönümlerinde matem tuttıklarını söylüyorlar. Sadece “Hz. Fatıma’nın Ölüm Matemî” şeklinde bir tören yapmadıklarını, bütün masumlar için ölüm matemî törenleri yaptıklarını söylüyorlar.

2.4. Azerilerin İbadetlerle İlgili Uygulamaları

Azeriler, cemaatle namazın ancak Caferî bir imamın arkasında kabul olacağına inanıyorlar. Cemaate namaz kıldırabilecek imamın imamlık yapabilecek ehliyyette dini eğitim almış olmasını şart koşuyorlar. Bununla beraber cemaate imamlık yapabilecek kişi, fıtraten temiz, günaha bulaşmamış, günah işlemeyen bir kişi olmalıdır. Bunun için bir diploma ya da icazet sahibi olması gerekip gerekmediğini sorduğumuzda, genel olarak yeterli eğitimi almış olduğunun bilinmesi ve günahsızlığına şahitlik edilmesi gerektiğini söylüyorlar. Bu özelliklere sahip bir imam yoksa Cuma, bayram ve diğer namazlar cemaatle kılınmıyor. İmam olmadığında kimse imamlık yapamadığı için herkes namazını ferdi olarak kılıyor.

Azeriler, hocalarına hitap ederken, “Ağa, Şıhağa, Hacığa” gibi hitap kelimelerini kullanıyorlar. Hocadan bahsederken “Hoca, Şih, İmam, Molla” gibi ifadelerle atıfta bulunuyorlar. İran’da kullanılan “Ahunt” lakabını kullanmıyorlar. Birbirlerine hitap ederken de, Meşhed’e ziyarete gitmiş olana “Meşhedî; Kербela’yı ziyaret edene “Kelbayı”, Hacca gidenlere “Hacığa” diye hitap ediyorlar.

Taşlıçay Azerileri kimliklerini ve ibadetlerini korumak için 1975 yılında “Değirmen Mahallesi Camii Yaptırma ve Yaşatma Derneği” adı altında bir dernek kurmuşlar. Dernek başkanı Mehmet Bey caminin yapılış ve bugüne kadarki işleyişini şöyle anlatıyor: “1974 yılında camimizin temelini attık. 1975 yılında caminin inşaatını bitirdik ve camide ibadet etmeye başladık. Camide din görevlisi istihdamı ve cami faaliyetlerini yürütmek için 1975 yılında bir dernek kurduk. Kuruluşundan itibaren biz kendi inanç ve ibadetlerimizi bu camide derneğimiz vasıtasıyla yürütüyoruz. Ağrı’da Taşlıçay ve civarında özellikle Yukarı Taşlıçay ve Yassıkaya Köyleri dâhil 1000 civarında Azeri vatandaşımız var. Vatandaşlarımıza bu derneğimiz vasıtasıyla hizmet vermeye çalışıyoruz. Camimizin yanında bayanlara ve erkeklere hizmet veren “Aşevi ve Taziye Evi” olarak kullandığımız toplantı salonlarımız var. Bu toplantı salonlarının altında cenazeler için bir Morg ve abdesthaneler var. Camiyi ilk açığımızda Selahattin Özgündüz hocayı görevli olarak getirdik. Selahattin Özgündüz hoca bu camide ve Yukarı Taşlıçay köyüyle Yassıkaya köylerinde altı yıl görev yaptı. Daha sonra Kadir Akaras, Yakup Yaşlak, Hamza Aydın gibi Iğdır’dan gelen hocalarımız toplumumuza hizmet ettiler. Taşlıçay’dan yetişmiş Ali hoca, Şeyh Abdullah, şeyh Murtaza, Bahri hoca gibi yetişmiş alimlerimiz var. Yine Yassıkaya köyünden de iki-üç alimimiz yetişti. Son yedi yıldır Iğdır Tuzluca’dan getirdiğimiz Hüseyin Gocuk hoca görev yaptı. Şu anda Hüseyin hoca Çorlu’ya hicret etti. Yeni hocamız Türk asıllı İran’da doğmuş, büyümüş ve yetişmiş olan Hasan Turan hoca bir hafta önce göreve başladı.”⁵⁴

Taşlıçay’da oturan Azeriler günlük hayatlarında Ehlibeyt Yeşil Camii ile iç içeler. Günlük namazları camide cemaatle kılmaya özen gösteriyorlar. Günlük farz namazlar, Cuma ve bayram namazları, mübarek gün ve geceler, taziye, tören, düğün ve çeşitli merasimler için ibadet ve kutlama maksadıyla ilçe merkezindeki

⁵² Ziyaretname, Caferilerce on dört masumu öven, selamla başlayan, onların şefaatlerinin talep edildiği, onların doğum ve ölüm yıldönümü merasimlerinde ve ziyaret edildiklerinde okunan Arapça ve Farsça kasidelere verilen isimdir.

⁵³ Öztürk, 2017 s.156-158.

⁵⁴ Bu mülakat 29.07.2018 tarihinde yapıldı.

Ehlibeyt Yeşil Camii'nde sık sık bir araya geliyorlar. Cami aynı zamanda onların günlük birbirleriyle buluşma mekânları. Yedi yıldır bu camide görev yapan Hüseyin hoca, cemaatin Cuma namazlarında ve Cumartesi-Pazar günlerinde daha yoğun olduğunu, diğer günlerde ve Sabah namazlarında oldukça azaldığını söylüyor.

2.4.1. Namaz İbadeti

Ehlibeyt Yeşil Camii Taşlıçay'da yaşayan Azeri cemaatin rahat namaz kılabilceği büyüklükte bir camidir. Caminin son cemaat mahalli, kadınlar için üst katta ayrılmış mekânları, oturup secde edemeyen yaşlılar için caminin sağ tarafında on dört kadar sandalyeli masa tipinde oturaklar var. Cami girişinde Kerbela toprağından yapılmış, "mühür" dedikleri secde taşları raflarda hazır olarak bulunuyor. Camiye gelenler bu taşlardan alarak secde yerlerine yerleştirerek, secdede alınlarını bu taşların tam üzerine koyuyorlar. İran'da eğitim almış olan Caferi İmam, günlük farz namazları cemaate üç vakitte⁵⁵ kıldırıyor.

Sabah namazı için camiye gelenler cemaat namazına başlamadan önce iki rekat "Cami Namazı" kılıyorlar. İsteyen başka nafîle namaz ya da kaza namazı kılabilir. Sabah namazını diğer camilerle aynı vakitte imam kamet getiriyor ve iki rekat olarak cemaate kıldırıyor. Salavat, zikir ve dua yapıldıktan sonra camiden ayrılıyorlar. Öğle ve ikinci namazlarını kılmak için öğle vaktinde ezandan önce camiye gelenler iki rekat cami namazı kılıyor ve ezanı bekliyorlar. Ezan okunduktan sonra imam kamet getiriyor ve öğle namazını kıldırıyor. Dört rekat öğle namazı kılındıktan sonra zikir ve dua yapıldıktan sonra hemen peşinden imam kamet getirerek ikinci namazını kıldırıyor. Namaz sonrası tesbihat ve dua yapılarak öğle ve ikinci namazı bitirilmiş oluyor. Cemaat cami içinde birbiriyle musafaha ediyor ve camiden ayrılıyorlar. Akşam ezan okunmadan önce camiye gelenler iki rekat cami namazı kılarak namazı beklemeye başlıyorlar. Akşam ve Yatsı namazı için ezan okunduktan sonra hemen peşinden imam kamet getiriyor ve üç rekat akşam namazını kıldırıyor. Zikir ve duadan sonra imam tekrar yatsı namazı için kamet getiriyor ve dört rekat yatsı namazını kıldırıyor. Namazın sonunda salavat, zikir, tespih, dua okunuyor ve günlük beş vakit namaz tamamlanmış oluyor.

Ehlibeyt Yeşil Camii'nde cemaate katılmayan Azeriler, ya evlerinde ya da diğer camilerde namazlarını tek başlarına ferdi olarak kılıyorlar. Diğer camilerde cemaate katıldıkları pek görülüyor. Kendileri de imamlığı kabul edilmiş, onaylanmış bir alim olmadıkça cemaat oluşturup, cemaatle namaz kılmıyorlar. Dışarda namaz kıldıklarında camide yaptıkları gibi yanlarında taşıdıkları Kerbela toprağından yapılmış taş (mühür) üzerine secde ediyorlar.

Azeriler Cuma namazlarını da Caferi imamların arkasında kendi camilerinde kılıyorlar. Cuma namazına katılmazlar ya da Caferi imam olmazsa ferdi olarak öğle namazı kılıyorlar. Cuma namazında önce hutbe okunuyor ve arkasından iki rekat Cuma namazı kınıyor. Cuma namazının peşinden ikinci namazı için imam kamet getiriyor ve ikinci namazını kıldırıyor. Taşlıçay Ehlibeyt Yeşil Camii'nde kılınan Cuma namazlarına Azeri kadınlar da yoğun olarak katılıyor.

Nafîle Namazlar: Caferi mezhebinde nafîle ve sünnet namazlarla ilgili Caferi İmam, 17 rekat farz namazlar dışında, camiye girildiğinde iki rekat olarak kılınan Cami Namazı; akşam namazından sonra ikişer rekat kılınan dört rekat sünnet bir namaz; yatsıdan sonra oturarak kılınan iki rekat bir sünnet; bir de sekiz rekat olarak kılınan ve arkasından iki rekat şef'a ve bir rekat vitr olmak üzere on bir rekat kılınan gece namazlarının günlük müstehap olarak kılındığını söylüyor. Bunlar dışında ay tutulması,⁵⁶ güneş tutulması, korku namazı gibi çeşitli namazların olduğunu da söylüyor.

Ramazan Bayramı Namazı: Azeriler bayram gününün tespitinde Ramazan hilalinin görülmesinin şart olduğunu, hilali gözetlediklerini söylüyorlar. Bu sene Perşembe günü akşam namazı vakti hilalin görüldüğünü söyleyerek, 15 Haziran 2018 Cuma günü genel olarak Türkiye ile beraber aynı günde bayram yaptılar. Dernek başkanı Mehmet Bey, bu konuda İran'daki ya da İstanbul'daki müçtehit alimlerden kendilerine haber geldiğini ve ona göre hareket ettiklerini söylüyor.

⁵⁵ Beş vakit namazı üç vakitte birleştirilerek kılıyorlar. Sabah namazı güneş doğmadan önce, öğle ve ikinci namazları birleştirilerek öğle vaktinde, Akşam ve Yatsı namazları birleştirilerek akşam vaktinde, Ramazan ayında ise iftardan bir saat sonra akşam ve yatsı namazı yatsı vaktinde kınıyor. Bu üç vakit için sabah, öğle ve akşam vakitlerinde günde üç defa ezan, diğer camilerle beraber, akşam ezanını ise 10 dakika geç okuyorlar.

⁵⁶ 29 Temmuz 2018 Pazar günü camilerini ziyarete gittiğimde öğle ve ikinci namazlarını kıldıktan sonra 27 Temmuz gecesinde gerçekleşen Kanlı Ay Tutulması sebebiyle namaz kılmayanlar için cemaatle "Ayet Namazı" kılındı. Cemaatle iki rekat olarak kılınan bu namaz Fatiha ve zammı sureden sonra her bir rekatta beş rükü yapılarak kılındı. Ay tutulması esnasında ya da sonrasında ferdi olarak bu namazı kılmış olanların kazaya niyet ederek bu namaza katılabilecekleri İmam tarafından cemaate hatırlatıldı.

Camide iki rekat Ramazan bayram namazı kılınp hutbe okunduktan sonra cemaat el ele görüşerek birbirlerinin bayramını tebrik ediyor. Bayram namazından sonra imamla birlikte cemaat olarak mezarlığa gidiliyor. Mezarlıkta herkes geçmişlerine Kur'an okuyor, dua ediyor. Sonra evlere gidilerek Bayram Kahvaltısı yapılıyor. Akrabalar, aileler arasında bayramlaşma ziyaretleri yapılıyor.

2.4.2. Ramazan Orucu ve Ramazan Ayının İhyası

Azeriler Ramazan ayına başlama ve ayı bitirme hususunda İran ve İstanbul'daki müçtehit alimlerinin açıklaması doğrultusunda hareket ettiklerini söylüyorlar. Namaz ve oruç (imsak, iftar) vakitlerini kendi takvimlerine göre belirliyorlar.⁵⁷ Azeriler, Ramazan ayında akşam ve yatsı namazını iftar yaptıktan bir saat sonra camiye gelerek camide cemaatle önce akşam namazını arkasından da yatsı namazını kılıyorlar.

Ehlibeyt Yeşil Camii İmamı, "Ramazan gecelerinde Peygamberimizin farz namaz dışında ibadet ettiği, sahabenin de Peygamberimize tabi olmaya çalıştığı, ancak Peygamberimizin kendisine uymadan, herkesin kendisinin yapması gerektiğini söylediği ibadetler var. Bundan dolayı, imamlarımızdan bize sünnet olarak gelen Ramazan ayının her gecesine mahsus cemaatimizin kıldığı 1000 rekat müstehap bir namaz vardır. Bu namaz Ramazan ayının ilk 20 gününde 20'şer rekat; son on gününde 30'ar rekat olarak kılınır. İlk 20 gününde her gece yatsı namazından sonra camide ya da evde iki rekatta bir selam vererek, 20 rekat kılınır. Son on günde bu namaz 30 rekat olarak kılınır. Ramazan ayının 19, 21 ve 23. geceleri kadir gecesine olabileceği için bu gecelerde ayrıca 100'er rekat daha, yani 19 gecesine 120, 21 ve 23 gecelerde 130'ar rekat bu namaz kılınarak Ramazan geceleri ihya edilir" şeklinde Ramazan gecelerinde Caferilerin kıldığı 1000 rekattı bir namazdan bahsediyor.

Önceki İmam Hüseyin Hoca, "Ramazanlık, rahmet, bereket, hoşgörü, Allah'a yönelme, Allah'ın rahmet ve mağfiretinden yararlanma ayıdır. Ramazanlıkta camiler dolup taşıyor. Bizim cemaatimiz bölgemizde en güzel cemaattir. Cemaatimiz öğle, akşam hatta sabah namazlarında bile cemaate geliyor. Ramazanlıkta 200-300 hanım Kur'an dinleyerek hatim takip ediyor. Ramazanlıkta Kur'an eğitimimiz, gençlerle sohbetlerimiz var. Ramazanlıkta ve Muharremlikde 40 gün camimiz dolup taşıyor. Bu günler çok güzel, canlı ve heyecanlı geçiyor. Maalesef diğer zamanlarda bu kalabalık, coşku ve heyecanı bulamıyoruz" diyerek Ramazan ayı coşkusunu anlatıyor.

Azerilerin Ramazanlık orucuna hassasiyet gösterdiklerini de söyleyen Caferi İmam, son yıllarda bazı gençlerin Ramazan ayının rençberlik, ekin ve çayır biçme zamanında olmasından dolayı oruç hususunda ve cemaat namazlarına katılma konusunda gevşeklik gösterdiklerini belirtiyor.

2.4.3. Zekât, Hac ve Kurban İbadeti

Azeriler, Caferi mezhebine göre nakit para üzerinden kırkta bir zekat verilirken, ticaret mallarının ve madenlerin zekâtının humus (beşte bir), yani yüzde yirmi olarak verilmesi gerektiğini söylüyorlar.⁵⁸ Bu konuda hassas davrandıklarını, çünkü zekât verilmezse namazın kabul olmayacağına inanıyorlar. Ayrıca ürettikleri zirai ürünlerden onda bir (eğer masraflı üretilirse yirmide bir) öşür zekâtını ve humus zekâtını ödemekte hassas davrandıklarını söylüyorlar. Zekât fakir kabul edilen her bir kişiye veriliyor. Öşür yine üretilen şeylerden mahrum olan fakirlere ürün olarak veriliyor. İhtiyaç fazlası her eşya, gıda ve diğer kıymeti olan ticaret eşyası, maden ve altın gibi şeylerin beşte birini (humus) gaip imamın hakkı olarak, o zuhur edinceye kadar onun naibi kabul edilen imamlara ve seyitlere verdiklerini söylüyorlar.

Azeriler hacca gitmek için özel gayret gösteriyor, para biriktiriyor, hazırlık yapıyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığının hac organizasyonuna yazılıyor, hac çıktığı zaman da kendi inanç esaslarına bağlı şirketlerle hacca gidiyorlar. Şirketlerin görevlendirdiği imamlar nezaretinde hac görevlerini eda ediyorlar. Cemaat içinde hacca gidenler büyük saygı ve hürmetle layık oluyorlar.

Kurban ibadeti Azerilerde sünnet olarak kabul edilmesine rağmen, Kurban kesme konusunda oldukça hassas davranıp, kurban kesmek için azami gayret gösteriyorlar. Taşlıçay Azerilerinden durumu iyi olmayıp kurban kesemeyen kişilerin çok az olduğu söyleniyor.

⁵⁷ Taşlıçay Ehlibeyt Camii'nde ezan, imsak ve iftar vakitleri, "Caferilik İnançını Tanıtma, Araştırma ve Eğitim Derneği (CAFERİDER)" tarafından hazırlanmış olan takvime göre uygulanıyor. Takvimdeki vakitler Diyanet İşleri Başkanlığı takviminin vakitleriyle aynı olduğu için ezanlar, oruca başlama ve orucu bitirme konusunda Taşlıçay'daki diğer Müslümanlarla ortak hareket ediyorlar. Ayrıca Caferider, Türkiye'deki Azerilerle ilgili haber ve güncel konuları ele alan Caferiyol isminde aylık bir dergi yayınlanıyor.

⁵⁸ Hüseyin Atay (1983). *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. s.161.

3. TAŞLIÇAY AZERİLERİNİN SOSYAL HAYATI

3.1. Azerilerde Doğum ve Ad Koyma Uygulamaları

Azerilerde doğum oranının düşük olduğu görülüyor. Eskiden evlerde çocuk sayısı dört-beş iken günümüzde genellikle ailelerin iki ya da üç çocukları var. Önceden doğumlar evde tecrübeli ebe kadınlar tarafından yaptırılırken, son yıllarda doğumlar hastanede yapılıyor. Doğumlar evde yapıldığı dönemlerde, doğumun kolay olması, çocuğun ve annenin korunması için doğum yaklaştığında, evin önünde ezan okutma, evde Kur'an okutma gibi adetler varmış. Günümüzde belirgin bir toplumsal adet ve uygulama yapılmıyor. Eskiden doğan çocuklara isim vermek için aile büyüklerinin toplandığı, çocuğa verilecek ismin büyükler tarafından belirlendiği söyleniyor. Günümüzde doğan çocuğa hangi ismin verileceğiyle ilgili, bebeğin anne-babasının tercihini dikkate alındığı söyleniyor. Anne-baba vermek istediği ismi belirlediğinde aile büyüklerinden birisi tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak, çok büyük bir tören yapmaksızın aile içinde bebeğin ismi konuluyor.

3.2. Sünnet Törenleri

Sünnet uygulamasıyla ilgili Dernek Başkanı Mehmet Bey şunları anlatıyor: "Doğumlar gibi sünnetler de artık hastanelerde yaptırılıyor. Eskiden sünnet yaptırmak için önceden bir kirve belirlenir ve büyük hazırlıklar yapılırdı. Çocuğa kirve seçimi yakın ya da uzak akrabadan olduğu gibi, akraba olmayan aşiretlerden, hatta hiç tanınmayan kişilerden seçilebilirdi. Kirve olan kimse artık aileden (namus) sayılır, kirveden kız alışverişi olmazdı. Kirveye ve ailesine elbiseler, başka hediyeler alınır, ikramlarda bulunulur. Kirveye hediye olarak gönderilen bohçaya "honça" denir, karşılıklı hediyelerle ailelerin kaynaşması sağlanırdı. Kirve de sünnet olacak çocuğu tepeden tırnağa giydirdi. Sünnet günü öncesinde çocuğa kına yıkılıp, tebrik ve takdirlerle sünnete hazırlanıyordu. Sünnet günü evde yakın akraba ve diğer davetliler hazır olduğunda "dellek" yani sünnetçi gelir ve kirvenin kucağındaki çocuğu sünnet ederdi. Sünnet öncesinde ve sonrasında dellek ve cemaat tarafından salavatlar getirilerek sünnet yapma işi bitirilirdi. Evde veya bahçede gelen davetlilere hazırlanan yemek ve tatlılar ikram edilir, ihsanlar verilir. Yemekten sonra önce kirve hediyesini takdim eder, sonra diğer komşu ve akraba davetliler hediyelerini verirlerdi. Yaklaşık son yirmi yıldan beri evlerde sünnet yapılmadığı için, artık kirve ve diğer uygulamalar da yapılmıyor. Çocuk hastaneye götürülüp, orada doktorlara sünnet ettiriliyor. Sünnetten bir iki hafta sonra yakınlar, komşular akrabalar davet edilerek evde ya da Aş Evinde yemek veriliyor. Davete katılanlar yemeklerini yedikten sonra tebriklerini bildirerek, zarf içindeki hediyelerini çocuğun ailesine veriyorlar."

3.3. Eğitim

Taşlıçay Azerileri eskiden beri eğitime önem veriyorlar. Okuma-yazma oranı oldukça yüksek yüksek sayılır. Orta yaş üzerindekiiler genellikle lise mezunu olup, ileri yaştakilerden birçoğu memuriyetten emekli olmuş. Halen birçok Azeri, Ağrı'da, Taşlıçay'da devlet dairelerinde memur olarak çalışıyor. Son yıllarda üniversite okuyan gençlerin sayısı oldukça artmış. Türkiye'deki mevcut üniversitelerden İlahiyat eğitimi almış Azeri yok. Ancak Taşlıçay İmam-Hatip Lisesi'nden mezun olmuş üç tane Azeri genç olduğu söyleniyor. Dernek başkanı, Taşlıçay ve köylerindeki Azerilerden İran'da eğitim görmüş alim kabul edilen ve şu anda Taşlıçay dışında yaşayan dört-beş tane alimlerinin olduğunu söylüyor. Camide çocukların ve gençlerin Kur'an ve dini bilgiler eğitiminin pek başarılı yürütülemediği söyleniyor. Caferi İmam, Azeri cemaatin çocuğuyla, genciyle, yaşlısıyla sahih Kur'an okuma ve Kur'an'ı ezberleme konusunda zayıf olduğunu söylüyor. Dernek başkanı Mehmet Bey ise, Kur'an okumayı çocukluğunda Taşlıçay'daki camilerde öğrendiğini söylüyor.

3.4. Aile ve Düğünler

Taşlıçay'da oturan Azerilerde aile bağları oldukça güçlüdür. Eşlerin birbirine bağlılık ve çalışma hayatında dayanışma içinde oldukları görülüyor. Azeri ailelerde kadının saygın olduğu, kadınların kararlarına erkeklerin saygı gösterdiği, dini ve sosyal hayatta erkeklerle birlikte hareket ettikleri söyleniyor. Anne babalar çocuklarını evlendirme hususunda acele ediyor, özellikle gençler askerliğini yaptıktan sonra onları evlendirmek için azami gayret gösteriyorlar. Ancak son yıllarda eğitim sebebiyle bazı gençlerde evlilik yaşının yükseldiği dile getiriliyor. Azeri Nimet Bey, gençlerin askerliklerini yaptıktan sonra genellikle 20-25 yaşlarında, kızlarında 18-20 yaşlarında evlendirildiğini söylüyor.

Yirmi yıl öncesine kadar genellikle Azeriler Azerilerden kız alıp verirken, son yıllarda değişik etnik ve dini kültüre mensup kişilere kız verdiklerini söylüyorlar. Taşlıçay'ın yaşlı Azerilerinden 83 yaşındaki Hacı Veli Hanbaba, dört oğlu ve beş kızından, iki kızının ve iki oğlunun üniversite mezunu, diğer beş çocuğunun da

ortaöğretim mezunu olduğunu söylüyor. Çocuklarının genellikle yakın akraba çocuklarıyla evli olduğunu, ancak polis oğlunun Malatyalı alevi bir bayanla evlendiğini, bir kızının da Antalyalı bir erkekle evlendiğini söylüyor.

Ehlibeyt Yeşil Camii ve derneği etrafında toplanan Taşlıçay Azerilerinin evlenme ve düğün uygulamalarında eski geleneklerine bağlı davrandıkları gözlemleniyor. Camiye düzenli devam eden Nimet Bey, "Bizde başlık parası yok. Kızın annesine süt parası olarak, bir Cumhuriyet altını ya da bilezik veya bir beşibirlik hediye veriliyor. Geline Mehir veriyoruz ve söze gittiğimizde Mehir belirleniyor. Ben haftaya oğlumun düğününü yapacağım. Ben gelin kızımıza on dört masum adına on dört Cumhuriyet altını ve bir Meşhed⁵⁹ ziyaretini Mehir olarak vadettim. Cumhuriyet altınlarını gelin kızımıza verdim. Düğünden sonra da uygun bir zamanda oğlumu ve gelinimi Meşhed'e ziyarete göndereceğim."

"Oğlumuzu evlendirmek istediğimizde kız istemeye gitmeden önce erkek ailesi olarak kız ailesine niyetimizi bildirdik. Kız tarafının teklifimizi kabul etmesi üzerine, aile büyüklerimiz ve hocayla beraber kız istemeye gittik. Hoca ziyaret sebebimizi açıkladıktan sonra oğlan babası olarak ben "Allah'ın emri ve Peygamberin sünneti ve İmamlarımızın içtihiadı üzere" kızı oğlumuzu istedim. Kız ailesi uygun olduğunu bildirdi ve parmağına bir söz yüzüğü taktık, başına bir eşarp attık ve verilecek Mehir'i belirledik. Erkek tarafının götürdüğü tatlılar ikram edilir ya da kız tarafı yemek veya başka ikramlarda bulunur. Hoca dua eder, salavat ve Fatiha okunur. Söz kesildikten sonra, kız tarafının istekleri varsa, kızın ailesi bazı şartlar bırakır: "Ev kuracaksınız. Şu eşyaları istiyoruz. Önümüz kıştır, düğün yaza kalsın. Kızımızın çeyizi ancak şu zamana hazır olur ya da şu zamanda ancak düğün yapabiliriz" gibi şartlar. Söz kesildikten sonra cemaat dağılır ve nişan hazırlıklarına başlanır. Nişan hazırlıkları için kız tarafıyla alışverişe çıkılır. Bilezik, yüzük, takı, saat, üst-baş kıyafet, elbise, ayakkabı, geline nişan elbisesi alınır. Belirlenen bir günde eş dost davet edilerek, pasta, kurabiye ve tatlılarla nişan için kız evine gidilir ve kız evinde müsaitse bahçede, değilse cami yanındaki aşevinde cemaatin önünde nişan töreni yapılır. Bazıları bu töreni yemekli yapar, davetlilere yemek verir.

Düğün tarihine karar verildikten sonra düğün için önce kadınlar arasında kına merasimi yapılır. Kına merasimi eskiden kız evinde yapılırdı. İlçemize düğün salonu yapıldıktan sonra kına merasimi de düğün salonunda yapılıyor. Bizim düğünlerimizde orkestra, çalgı ve kadın erkek karışıklığı yoktur. Kına gecesinde kadınlar kendi aralarında bazı müzikler eşliğinde oynarlar. Düğün günü Toy Babasının⁶⁰ hazırladığı gelin arabası ve konvoyla alim eşliğinde gelin almaya gidilir. Gelin, baba evinden çıkarılırken, babası gelinin belini bağlar, hediyesini takar, dualar okunur, salavatlar çevrilir ve gelin evden çıkarılır. Şehirde dolaşarak gelin damadın evine getirilir. Kapı önünde kurban kesilir, gelinle damat başı gövdesinden ayrılan kurbanın başıyla gövdesi arasından geçerek eve girerler. Gelin getirildikten sonra davetlilere aşevinde yemek verilir. Yemekten önce gelin ve damada getirilen hediyeleri kabul etmek için takı merasimi yapılır." Genelde Azerilerin düğünlerini bu şekilde yaptıklarını anlatan Nimet Bey, son yıllarda camiden, alimden ve eski geleneklerden uzaklaşarak, çalgılı, kadın erkek karışık eğlence ve oyunların oynandığı düğünlerin yapılmaya başladığını da söylüyor.

⁵⁹ İlim, kültür ve maneviyat havzası olarak tarihi öneme haiz olan Meşhed kenti, Şia'nın sekizinci imamu, İmam Rıza'nın kabrinin bulunduğu şehirdir. İmam Rıza'nın kabrini onun hadisine göre ziyaret gereklidir. Türkiye'den ziyarete gidenler Meşhed'e gitmeden önce Kum'da medfun bulunan İmam Rıza'nın kız kardeşini (Hanım-ı Masume) 3-5 gün süreyle ziyaret etikten sonra Meşhed'e geçerler. Meşhed, İran'ın kuzeydoğusundaki Horasan-ı Rezevi eyaletinin merkezi ve Şiilerin en önemli dini şehirlerinden biridir. Afşarlılar zamanında İran'ın başkenti olan bu şehir, İran'ın Tahran'dan sonraki ikinci büyük şehridir. İran'ın manevi başkenti kabul edilir. Şehirde İmam Rıza'nın türbesinin olması nedeniyle Meşhed, İran ve İran dışından gelen yılda yaklaşık Otuz milyon ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Azeriler, İmam Rıza, Cebrail'den nakille Hz. Peygamber'in, "La İlahe İllallah benim kalemdir, o halde kim kaleme girerse azabımdan güvende olur." hadisini rivayet ettiğine; arkasından da kendisi için yüksek sesle, "Bu kaleye girmenin şartları vardır; ben de o şartlardan birisiyim." Sözüni söylediğine inanırlar. Bundan dolayı Şia inancına göre, o kaleye girmek için önce İmam Rıza'nın ziyaret edilmesi gerekmektedir. (İmam Rıza, <http://tr.wikishia.net/view>; Meşhed Şehri ve Maneviyat Başkenti, <http://tr.wikishia.net/view>, Erişim Tarihi: 27.07.2018)

⁶⁰ Toy Babası veya Bey Babası da denir. Damat, Bey olarak kabul edildiği için damadın babası yerinde anlamında kullanılır. Toy Babası, damadın en yakın arkadaşı olup, genellikle yaşça büyük sözü geçen barışçı, hoşgörü sahibi ve kasaba halkı tarafından sevilen kişilerden seçilir. Taşlıçay'da evli, bekâr ya da genç yaşlı olması pek aranmaz. Toy Babası düğünün başından sonuna, düğündeki bütün organizasyondan sorumludur. Düğünde ortaya çıkacak bütün sorun ve pürüzleri ortadan kaldırma yetkisine sahiptir. Damadı devamlı korur, gözetir, yönlendirir. Damadın yakın arkadaşlarını ve misafirleri ağırlar. Düğünün sahibi, damadın velisi konumundadır. Toy Babası seçilen kişiye düğün ahalişi hürmette kusur etmez. Bütün düğünlerde bir Toy Babası seçilir. Bazı bölgelerdeki sağdıç uygulamasına benzer.

3.5. Siyasi Durum

Taşlıçay ve köylerindeki Caferi mezhebine mensup olan Azerilerin ağa, hoca dedikleri din adamları Caferi mezhebine dayalı dini eğitimlerini genelde İran'da özellikle Kum kentindeki ilim havzasında eğitim aldıkları için içtihat açısından İran'daki dini-siyasi karar ve uygulamalara tabi oldukları vaazlarında, hutbelerinde ve uygulamalarında kendisini hissettiriyor. Özellikle İran'ın dünya siyasetine dönük hutbe geleneği Cuma namazlarında kendisini hissettiriyor. Ancak vatandaşı oldukları Türkiye siyasetiyle ilgili uygulamalarında, bazı çekince ve eleştirileri olsa da çok açık tavır koymamakla birlikte milliyetçi, muhafazakâr sağcı, dini hassasiyeti olan partilere sempati ve taraftar olduklarını hissettirmekten kaçınıyorlar.

Belediye Başkanlığı, muhtarlık gibi mahalli seçimlerde oldukça açık davranarak kendileriyle iyi geçinecek, ayrılık gütmeyecek adaylara oy veriyorlar. Taşlıçay'da oturan Azerilerden birçoğu resmi kurumlarda memur olarak çalışıyor. Birlik ve bütünlüğü bozmamak için yerel ve ulusal idari kurumlarla oldukça uyum içinde çalışıyorlar. Diğer kurumlarla iyi ilişkiler içinde oldukları gibi ilçe müftülüğü ile de devamlı iyi ilişkiler içinde bulduklarını, müftülüğün halka açık yaptığı bütün programlara da katıldıklarını söylüyorlar.

3.6. Ekonomik Durum

Bölgede ana geçim kaynağı ziraat ve hayvancılık olduğu için ilk dönemlerden beri ilçede ve köylerde diğer komşuları gibi Azeriler de ziraat ve hayvancılık yapıyorlar. Kendi arazilerinde arpa, buğday, bir dönem pancar, bazı sebze ve meyveleri yetiştiriyorlar. Hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak, hem de gelir elde etmek için büyükbaş hayvan besiciliği yaptıkları gibi, süt, yoğurt, yağ, peynir üretimi de yapıyorlar.

Taşlıçay Azerileri bölgeye yerleşmiş en eski yerleşimciler oldukları için ilçe merkezinde oldukça eskiye dayanan ticari bir geçmişe sahipler. Resmi kurumlarda memur olarak çalışan birçok Azeri olduğu gibi, ilçede Nalburiye, Tuhafiye, Kuyumcu, Demirci, Bakkal, Manav, Beyaz Eşya ticareti, Petrol istasyonu işletmeciliği gibi çeşitli ticari işlerle uğraşan Azeriler var. Ayrıca Taşlıçay ilçesinde tefeciliğin yaygın olduğu, tefecilerden borç almak için değişik şehirlerden ilçeye gelenlerin olduğu, bundan dolayı ilçede ciddi bir yabancı hareketliliğinin gözlemlendiği söyleniyor. Azerilerden tefecilik yapan olmadığı, fakat tefecilerden yüksek faizle borç para alan Azeri vatandaşlar varmış. İnsanların neden tefecilerden faizle borç aldığını sorduğumda, Nimet Bey, daha lüks yaşamak için, düşünüp taşınmadan, dini hükümlere kulak asmadan ticaretini büyütme, daha zengin olma arzu ve hevesine kapılanların olduğunu söylüyor.

4. AZERİLERDE BAYRAMLAR VE KUTLAMALAR

4.1. Nevruz Kutlama ve Merasimleri

Antik çağlardan beri çeşitli halklar, tarımsal faaliyetlerin ortaya çıktığı baharın başlangıcında ve hasat mevsiminde çeşitli kutlamalar yapmış, bugün de yapmaktadırlar. "Yeni gün" anlamında Farsça bir kelime olan Nevruz, 21 Mart'ta Orta Asya'dan Ortadoğu'ya ve Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halklar tarafından kutlanan bir bahar bayramıdır.⁶¹ 21 Mart nevrüz günü, güneşin koç burcuna girdiği gün olup, Rumi Mart'ın dokuzuncu günü, ilkbaharın başlangıcı kabul edilir ve Celali takvimine⁶² göre yılbaşısıdır.

Nevruz bayramı 21 Mart günüdür. Bir gün öncesinden yumurtalar boyanarak Nevruz'da dağıtılmak üzere hazırlanır. Nevruz günü çocuklar torbalarını alarak kapı kapı dolaşır yumurta toplarlar. Mehmet Bey, Nevruz'un eskiden çok canlı kutlandığını, birçok hediyeler alındığını, oldukça masraflı bir bayram olduğunu söylüyor. Ancak son otuz yılda ülkemizde yaşanan terör olayları sebebiyle Nevruz'un eski özelliğini kaybettiğini, hatta terör örgütünün Nevruz'u kendisine mal ettiğini, dolayısıyla ellerinden alındığını, artık onların kutlar olduklarını söylüyor.

Nevruz'u çok canlı kutladıkları dönemlerde, 20 Mart akşamı "Baca Baca" akşamı kabul edilir ve bu akşamda köylerde, ilçede sokaklarda ateşler yakılır, üstünden atlanır. İnsanlar bütün dertlerinden kurtulacaklarına inanarak ateş üstünden atlarken, "Ağrılığım, uğurluğum bu odun üstüne" derlermiş. Bu akşam gençler sopaların ucuna bağladıkları mendilleri, içine yumurta ve bazı hediyeler konulmasını bekleyerek

⁶¹ Şinasi Gündüz (2007). Nevruz. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c. 33, s. 60.

⁶² Celali Takvimi ya da Hicri Şemsi takvim, Güneş yılı esasına göre Ömer Hayyam başkanlığındaki bir kurul tarafından düzenlenerek, Büyük Selçuklu Sultanı Celaliddevlet Melik Şah'a sunmuştur. Bu takvim 1079 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. 9 Ramazan 471 (Miladi 15 Mart 1079) yılına rastlayan Nevruz yılbaşı olarak, Hicret yılı da takvimin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Babür İmparatorluğu da bir dönem Celali Takvimi'ni kullanmıştır. Celali Takvimi sadece tarım gibi ekonomik işlerin düzenlenmesinde kullanılmış, normal hayatta Hicri Takvim kullanılmaya devam edilmiştir. Celali Takvimi'nde 1 yıl, 365 gün 6 saat olarak kabul edilmiştir. (Celali takvimi, <https://tr.wikipedia.org/wiki>, Erişim Tarihi: 04.06.2018)

bacalardan sarkıtlılar, mendiller hediye dolmuş olarak çekilmiş. Bazen bu mendiller evin kapısı aniden aralanarak evin içine atılır, nişanlı gençler nişanlılarına aldıkları hediyeleri mendilin içine koyarak evin içine atar, nişanlı kız da mendili hazırlamış olduğu çorap mendil gibi bazı hediyelerle geri gönderir.

Her ne kadar Nevruz bayramı eskisi kadar hareketli ve heyecanlı kutlanmasa da, halen Azeriler Nevruz Bayramını en güzel günlerden kabul ediyorlar. Bu günde evlerde temizlikler yapılıyor, çocuklar, akrabalar ve ziyarete gelecek misafirler için yemekler hazırlanıyor. Eş, dost ve akrabalara ikram edilmek üzere çeşitli hediyeler hazırlanıyor. 21 Mart günü Nevruz Bayramı sabah ezanından sonra başlıyor. Özellikle hanımlar bu günün birleştirici, bütünleştirici ruhunu canlı tutmak, o sevinci yaşamak için evlerde tatlı bir telaş içinde çok ciddi hazırlıklar yapıyorlar. Nevruz öncesi hanımlar her evde bayram günü ziyarete gelecek misafirlere ikram etmek için en başta pilav olmak üzere en değerli yemeklerini pişiriyorlar. Gün boyunca gelecek misafirler için devamlı pilav bulunduruluyor. Azeri Fikret Bey, eski Nevruz bayramlarında atlar ahırlardan çıkarılır ve yarıştırdırıldı; Ramazan, Kurban ve Nevruz bayramlarında öne çıkan özellikler, "Ramazanın aşınan, Gurbanın etinnen, Noyruzun atınan" ifadeleriyle dile getirilirdi diyor.

"Yedi Levin" uygulaması, Azerilerde asırlardır süregelen Nevruz Bayramı'nın değişmeyen bir geleneği olarak bugün de yaşatılmaya çalışılmaktadır. Nevruz bayramında gençlerin yumurta tokuşturma âdetinden dolayı yumurtalar rengârenk boyanır. Meyve, kuruyemiş ve şekerlemelerle donatılan Yedi Levin tepsisine ceviz, fındık, fıstık, leblebi, kuru üzüm, çamfıstığı, çeşitli şekerleme ve meyveler konulduğu gibi boyalı yumurtalar da konularak gelen misafirlere ikram edilir. Hediye edilenlerden arta kalanlar ise gençlerin ve çocukların herhangi bir evin kapısına bağladıkları, köylerde bacalardan sarkıttıkları şal ve eşarpların içine konularak gençlere hediye edilirdi.

Taşlıçay'da oturan Gül Demir isimli bir hanım, bir haber ajansına Yedi Levin uygulamasıyla ilgili şu bilgileri vermiştir: "Nevruz yaklaşıncı herkesin evini tatlı bir telaş sarar. Nevruz Bayramı deyince akla "Yedi Levin" gelir. Bu gelenek bize annemizden ve babamızdan kaldı. Onlara da atalarından kalmış. Herkes bir an önce Yedi Levin ve hediyeliklerini hazırlamak için koşturur. Bu çok güzel bir adettir. İnşallah bizim evlatlarımız da bunu sürdürür. Çerezlerimizi hazırlar, hediyelerimizi de üzerine koyarız. Çocuk, torun, gelin, akraba ve komşularımıza Yedi Levin, elbise ve şekerlemelerden oluşan tepsiler hazırlarız. Daha sonra yemekler hazırlarız. Birbirimizin evlerine kutlamaya gideriz. Nevruz gününde birbirimizi çok güzel karşılar, küçükler büyüklerin ellerini öperler. Nevruz güzeldir. Allah herkesin güzelliğini kendisine nasip etsin. Allah ülkemize, Türkiye'mize güzel günler nasip etsin. Nevruz güzelliğinin bir parçası da Yedi Levin'dir. Levin renk demektir, hazırlanan hediyeler rengârenk ve en az yedi çeşit olduğu için Yedi Levin olarak adlandırılır. Bayram günü gençler gelip kapı önüne şal bırakır, kapıyı çalıp saklanırlar. Biz de hemen dışarı çıkar şalı alıp getiririz. İçine yumurta ve Yedi Levin koyarız. Bu güzel gündeki geleneklerimizden en güzeli Yedi Levin'dir." Yine Taşlıçaylı diğer bir hanım Fatma Turan Yedi Levin'i şöyle anlatıyor: "Yedi Levin'in yanında en sevilen hediye boyanmış yumurtadır. Bayrama birkaç gün kala yumurtaları samanla kaynatıp sarı rengi almasını ve soğan kabuğuyla kaynatıp kırmızı rengi almasını sağlarız. Beyaz yumurtaları ise çocuklarımız farklı desenlere boyayarak hazırlarlar. Boyanan yumurtalar Yedi Levin ile beraber eşe dosta verilir." Ağrı Kültür ve Turizm Müdür Vekili Erkan Köseadağ da bu uygulamayla ilgili: "Ağrı'da asırlardan beri süregelen güzel geleneklerden biri de, Azeri vatandaşlara mahsus olan Yedi Levin geleneğidir. Nevruz bayramında Azerilerden gücü yeten herkes, yedi çeşit kuruyemişten hazırladığı hediyeyi diğer hediyelerle beraber Nevruz bayramı münasebetiyle eşe dosta dağıtıyor" açıklamasında bulunuyor.⁶³

4.2. Gadir Hum Bayramı

Caferi İmam Hasan Turan, Gadir Hum Bayramını şöyle anlatıyor: "Şia inancına göre Hz. Peygamber, Allah tarafından Hz. Ali'nin imam olarak muarrifi olsun, tanıttırsın diye görevlendirildi. Bu meseleden dolayı (Veda Haccı dönüşünde, Gadir Hum denilen yerde) çölde üç gün bekledi. İnsanlar toplanınca Hz. Peygamber Hz. Ali'nin imametini ilan etti. Bütün sahabe geldiler tebrik ettiler. Kadınlar ellerini suyun içine koyarak biat ettiler. Bu Gadir Hum'dur, bir şereftir. Kur'an-ı Kerim'deki; "... Bugün sizin dininizi bütünlüğe erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim. ... Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan elçilik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz, Allah kâfirler topluluğunu doğru yola erdirmez."⁶⁴ ayetleri her ne kadar üzerinde tartışma

⁶³ Nevruzun Değişmeyen Geleneği Yedi Levin, <https://www.haberler.com>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

⁶⁴ Maide Suresi, 5/3, 67.

olsa da Şia yorumuna göre Gadir Hum olayına işaret eder. Bu Abdest almak mı, cenaze namazı kılmak mı, riba (faiz) meselesi midir? Burada çok çok önemli bir mesele vardır ve çok şiddetli bir hitap vardır. Ayetlerde Hz. Peygamberin bunu söylememesi durumunda Risalet görevini yerine getirmemiş olacağı bildiriliyor. Biz bunu Zilhicce ayının On sekizinci gününde kutluyoruz. Buna "Seyyitler Bayramı" da diyoruz. Evlerde, konferans salonlarında kutlamalar yapılır." Ehlibeyt Yeşil Camii dernek başkanı Mehmet Bey, Taşlıçay Azerilerinin Gadir Hum olayını ve bayramını bildiklerini fakat Taşlıçay'da böyle bir bayram ve kutlamayı şimdiye kadar yapmadıklarını söylüyor.

5. ÖLÜM VE CENAZE İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

5.1. Ölüm Anında Yapılan Uygulamalar

Caferi İmam, ölüm gerçeği ve ölümlerle karşı karşıya olan bir kimseyle ilgili şunları anlatıyor: "Toplumda erdemli, iyi olarak bilinen insanların, sabah namazını kıldıktan sonra evine gelip hücceten (aniden) ölmesi gibi güzel ölümler, birçok kişinin hidayetine ve takvasına sebep olacaktır. Uzun süre ele avuca düşerek can veren, sıkıntı ve ıstırapla can veren kimseler için "Acep ne yaptı da böyle öldü" denilmektedir. Ölümü yakın olan ağır hastalar konu-komşudan helallik alırlar. Ölüm hastalığında olan kişi, kendisini falanca kişinin yıkaması, namazını kıldırması ve gömüleceği yer konusunda vasiyette bulunur. Vasiyet yerine getirilmezse, kıyamette ölünün eli vasiyetini yerine getirmeyenin yakasında olur inancı yaygındır. Ağır hasta ölüm döşeginde olan kişinin başında Kur'an okunur. Ölüm gerçekleştiğinde ağzı açık kalmasını diye bir bezle çenesinden bağlanır. Kolları yanına getirilir, ayakları başparmaklarından birbirine bağlanır."

Azeriler cenazelerini genellikle Ehlibeyt Yeşil Camii'ndeki morga getirerek burada teçhiz ve tekfin işlerini cami imamına yaptırıyorlar. İmam önceden cenaze namazını kabristanda kıldırırken, şimdi Ehlibeyt Yeşil Camii bahçesinde duaları açıktan okuyarak kıldırıyor. Cenaze kabristana götürülüyor ve hazırlanan mezara yüzü kibleye gelecek şekilde sağ tarafı üzerine yatırılıyor. Ölenin en yakın erkek akrabası veya en büyük oğlu sağ elini ölenin sağ omzuna, sol elini sol omzuna koyuyor ve hoca eğer ölü erkekse, "Ya Abdellah ibn Abdulllah"; kadın ise, "Ya Emetallah binti Abdulllah" diye yüksek sesle sesleniyor. Ölüyü tutan adam ölüyü bir defa sarstıktan sonra mezar tahtalarla kapatılarak, toprakla dolduruluyor ve defin işlemi tamamlanıyor. Kabristanda Fatiha okuduktan sonra eskiden ölen kişinin evine gidilir orada Fatiha okunurdu, şimdi doğrudan taziye evine geliniyor.

5.2. Taziye Uygulamaları

Cenaze defnedildikten sonra Caminin yanındaki Taziye evinde kadınlar kadın bölümünde, erkekler erkek bölümünde taziyeye gelenleri kabul ederler. Azeriler ölen kişinin cenazesine katılmayı vacip bir görev kabul eder, cenaze namazına, defin işlemlerine ve taziyeye özellikle katılırlar. Taziye evinde taziye süresince imam hazır bulunur, taziyeye gelenler için Fatiha okur ve cemaatin de Fatiha okumasını sağlar. Taziyeye gelenlere sürekli çay ikram edilir, öğle ve akşam yemek vaktinde misafirlere ihsan yemeği verilir. Cenazenin kabre defnedildiği ilk gece ölen kişi için cemaatten bilenlerin, genellikle de imamın iki rekat vahşet namazı kılması sünnet kabul edilir. Taziye evinde Fatiha devamlı okunurken, zaman zaman Kur'an, hadis okunur ve imam ve alim kişiler tarafından konuşmalar yapılır. Taziye evinde yemek vakitlerinde ikram edilen yemek ve çay masraflarını cenaze sahibi hiçbir şeye karışmadan diğer Azeri cemaat karşılar. Uzaktan gelen misafirler sebebiyle taziyeler bazen bir hafta devam eder. Ölenin yedinci gününde cemaate "Yedinci Gün Yemeği" verilir. Kırkıncı günde yine yemek verilir, helva yapılarak helva ikram edilir. Herkes gitmese de mezar ziyareti yapılır. Evinden cenaze çıkmış olan aile için ilk gelen bayram (Ramazan ya da Kurban bayramı) Kara bayram kabul edilir. Bayram günü ya da iki üç gün öncesinden cenaze sahibi aileler ziyaret edilerek başsağlığı dilenir, bayram için müsaade alınır. Kurban bayramı ise müsaade alındıktan sonra Kurban kesilir.

Nevruz bayramı öncesindeki Çarşamba günü mezarlar ziyaret edilir. Eğer mezar yaptırılacaksa, taşların dikimi ve mezarın yapımı cenazenin defnedilmesinden bir sene sonra Nevruz bayramı gününden önceki Çarşamba gününde yaptırılır.

6. TAŞLIÇAY'IN İKİ AZERİ KÖYÜNDE DİNİ VE SOSYAL HAYAT

6.1. Yukarı Taşlıçay Köyü

Taşlıçay ilçe merkezinin iki kilometre kuzeyinde yüksek bir mevkiye yerleşmiş olan köyün hemen yakınından Taşlıçay deresi akmaktadır. Karasal bir iklime sahip olan köy, eskiden 100 haneli bir köy iken, bugün köyde 35 hane oturuyor. Bu 35 haneden 23 tanesinde Azeriler, diğer 12 tanesinde köye daha sonra civardan gelip yerleşmiş olan Pileki aşireti mensubu Kürt vatandaşlar oturuyor. Ayrıca köyde terkedilmiş 20

civarında boş ev var. 2017 yılı nüfus verilerine göre köyde 174 kişinin yaşadığı biliniyor. Yukarı Taşlıçay köyüne ilk yerleşen Azerilerin Iğdır, Tuzluca ilçesi Hamurkesen köyü ve civarından geldikleri rivayet ediliyor.⁶⁵ Köyün ilk kuruluşunun Urartulara dayandığı söyleniyor. Azeriler köye yerleşmeden önce köyde Ermenilerin oturduğu, Ermeniler köyden çıktıktan sonra Azerilerin bu köye yerleştiği biliniyor. Birinci dünya savaşı yıllarında Ermeni komitacıların köyü basarak köyde yaptıkları katliam hala hafızalarda canlılığını koruyor. Köy muhtarı Şerif Demirkaya, bu katliamdan yaralı kurtulmuş olan Emir Dayı (Karakaya)'dan bu vahşeti çocukluğunda defalarca dinlediğini söyleyerek, vahşeti şu sözlerle anlatıyor: "Köyü basan Ermeniler, kadın, çocuk-çocuk demeden bütün köylüleri bir samanlığa doldurarak gazyağı döküp yakmışlar. Samanlığa girmek istemeyip direnenleri vahşice satırlarla doğrayarak öldürmüşler."

Köy, eskiden beri tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bir köydür. Eskiye nazaran tarım ve hayvancılık oldukça azalmış, çok sınırlı oranda yapılıyor. Hâlbuki köyün geniş meraları (otlak, çayır) ve buğday, arpa, yonca, korunga ekilebilen arazileri var. Muhtar köyde beş traktör, üç patoz olduğunu söylüyor. Köyde yaşayanlar, altı-yedi hane dışında inek cinsi büyükbaş hayvan besliyorlar. Öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yoğurt, tereyağı ve peynir yapıyorlar. Sınırlı olmakla beraber Taşlıçay'daki mandıralara peynir yapıp satanlar var.⁶⁶ Ayrıca besi hayvanı yetiştiren köy, Kurban bayramı öncesinde İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlere Kurbanlık hayvan gönderiyor. 2017 yılında üç kamyon dolusu Kurbanlık hayvan göndermişler. Hayvanlar Mayıs ayı başından Kasım ayı sonuna kadar yazın her gün merada otlatılarak besleniyor. Kış için çayırar biçilerek, harmanlarda saman yapılarak hayvanların kış yiyeceği hazırlanıyor.

Muhtar, köyden on iki kişinin devlette kadrolu korucu olarak çalıştığını; ayrıca devletin sosyal yardımlarının köyde hemen hemen herkese ulaştığını söylüyor. Devlet tarafından dullara iki ayda bir beş yüz, hasta ve hasta bakanlara sosyal yardımlaşma vakfından iki ayda bir iki yüz veya iki yüz elli, oğlu askerde olan ailelere ayda iki yüz elli lira sosyal yardım verildiğini ifade ediyor.

Köye 1980 yılında elektrik gelmiş ve elektrik evlerde yaygın olarak kullanılıyor. Evlerde televizyon, buzdolabı, elektrikli fırın, çamaşır makinası gibi elektrikli eşyalar var. İki evde bulaşık makinası kullanılıyor. Evlerin genelinde yatak odası takımı, oturma grubu gibi mobilyalar yaygın olarak kullanılıyor. Yemek pişirmek için mutfakta tüp gaz kullanılıyor. Isınmak için evlerdeki sobalarda tezek yakılıyor. Hemen hemen her evde akıllı cep telefonu kullanıldığı gibi, ilçeye okula giden çocuklarında da cep telefonu var.

Yukarı Taşlıçay köyü ilkokulunda toplam 20 öğrenci var. Dört sınıflı ilkokulun bir ve ikinci sınıflarına bir öğretmen, diğer üç ve dördüncü sınıflarına da bir öğretmen ders veriyor. Okul 1970'li yıllarda yapılmış ve o zamandan beri eğitime devam ediyor. Ortaokul ve lisede okuyan 16 öğrenci her gün Taşlıçay ilçe merkezindeki okullara taşınmalı olarak gidip geliyorlar. Azeri öğrencilerden dört tanesi Taşlıçay İmam-Hatip Lisesi'nde okuyormuş. Köyün Azeri muhtarı köydeki cami ve Kur'an eğitimiyle ilgili şunları söylüyor: "Köyümüzde on seneden beri din görevlisi yok. Biz küçüklüğümüzde namazı, İslam ahlak ve ahkâmını köy hocamızdan öğrenmiştik. Maalesef şu anda köyümüzde cemaatle namaz kılınmıyor ve Kur'an eğitimi yapılmıyor. İstanbul'dan gelen Azeri bir gelin çocuklara 3-4 yıl kadar özel ders vererek Kur'an öğretmeye çalıştı. Fakat şu anda hiçbir Kur'an eğitimi yok. Ben bazı akşamlarda ezan okuyorum. Camiye gelen hiç kimse yok. Camide tek başıma namaz kılıyor ve evime gidiyorum." Azeri muhtarın anlattığına göre, Azeriler köy camisinin yönetimini ellerinde tutuyorlar. Kendileri Caferi mezhebine mensup oldukları için Diyanet'in imamını kabul etmiyorlar. Kendileri de Caferi bir imamın ücretini karşılayamadıkları için, camide on yıldan beri imam yok. Ayrıca Caferi mezhebine göre, imamlık yapma yetkisi olmayan bir kişi cemaate namaz kıldırmadığı için Caferi Azeriler camiye gelseler bile namazı herkes tek başına ferdi olarak kılıyormuş. Köydeki Şafi mezhebine mensup Pilekiler de cami Azeri Camisi olarak bilindiği için camiye gitmiyorlarmış. Muharrem ayında Azerilerin yaptığı programlara da katılmıyorlarmış. Köyde düzenli ezan okunmuyor, vakit namazları ve Cuma namazları kılınmıyor, herhangi bir ortak program ve tören yapılmıyor. Bayramlarda Taşlıçay'daki İmam, bayram namazını Ehlibeyt Yeşil Camii'nde kıldırdıktan sonra köye gelerek bir de köyde bayram namazı kıldırıyormuş. Yine Muharrem ayının ilk on gününde yatsı namazlarını ilçede kıldırdıktan sonra, namaz kıldırma ve bazı

⁶⁵ <http://www.koylerim.com/agri-taslicay-yukaritaslicay-koyu-180411h.htm> (Erişim: 29.06.2018)

⁶⁶ Taşlıçay ilçe merkezinde üç mandıra var. Mandıralar, köylerin getirip sattığı bu yağsız peynirleri (iyice suyunu alma, baskılama, tuzlama gibi) bir takım işlemlerden geçirdikten sonra, Konya'ya gönderiyorlarmış. Köylüler mandıraya sattıkları bu peynire "İmansız Peynir" diyorlar.

programları yapmak için köye geliyormuş. Muhtar Cuma namazı kılmak için köyün erkeklerinin ilçeye gittiklerini söylüyor. Ayrıca son yıllarda namaz ve oruç konusunda gevşeklik olduğunu, bu ibadetlerin aksatıldığını söylüyor. Muhtar, zekât konusunda Azerilerin çok hassas davrandıklarını söylüyor. Çünkü Caferi fikhında zekât tek çeşit olmayıp, öşür ve humus cinsiyle oldukça önemli bir yer tutar.⁶⁷

Köyde taziye evi olarak da kullanılacak yeni bir aşevi yapılmış. Muhtar köylülerin yardım etmediğini, bu mekânı kendi gayretiyle valilik ve belediyeden aldığı yardımlarla ancak bu kadar yaptırabildiğini, hala bitiremediğini söylüyor. Yine köy yolu, mezarlık, evlere su ulaşması için su pompası gibi umumi hizmetleri de valilik ve belediyeden alabildiği yardımlar ve kendi çabalarıyla yapmaya çalıştığını söylüyor.

Köyde sağlık ocağı olmadığından normal rahatsızlıkların tedavisi için ilçeye gidiyorlar. Doğum yapacak kadınlar genellikle Ağrı Çocuk ve doğum hastanesine götürülüyor. Kolay doğum olması, doğum yapan kadının ve çocuğun korunması için yapılan birçok geleneksel uygulamalar artık hastanede doğum yapıldığı için yapılmıyor. Eskiden kolay doğum olması için ezan okunur, cin basması (Alar) olmaması için doğum yapan kadının üzerine bıçak konulmuş.

Köyde cenaze olduğunda Azeriler cenazeyi Taşlıçay'daki Ehlibeyt Yeşil Camii'ne götürüyorlar. Cami imamı tarafından cenazenin yıkama, teçhiz ve tekfin işleri yapıldıktan sonra namazı kılınarak tekrar köye getirilerek köyün mezarlığına defnediliyor. Bazıları da Taşlıçay mezarlığına defnediyorlar. Diğer Şafi mezhebine mensup Pilekiler de Azeriler gibi cenaze ile ilgili teçhiz, tekfin, namaz gibi işlemleri Taşlıçay'da yaptırıyorlarmış.

Köyde düğünler eskiden olduğu gibi Cumartesi günü kına merasimi ile başlıyormuş. Eskiden düğün davul-zurna ile yapılırken, şimdi köye orkestra getiriliyor ve orkestra Pazar günü öğle vaktinde gelin getirildikten sonra gece geç saatlere kadar çalıyor ve orkestra eşliğinde gece geç saatlere kadar damadın evinde eğlenceler yapıyormuş. Düğünlerde genellikle yemek veriliyor. Yemek yenildikten sonra takı merasimi yapılarak, altın ve para cinsinden hediyeler tek tek ilan edilip, kameralarla kayda alınıyormuş. Köyün muhtarı ve ilçede oturan Fikret Bey, dindar kişilerin çalgılı düğünlere katılmadıklarını, "Mevlitli Düğün" denilen düğünlerde ise Kur'an okunduğunu, yemek verildiğini, kadın-erkek karışık halay çekmeye müsaade edilmediğini, kadın-erkek karışmadan kadınların düğün evinde kendi aralarında, erkeklerin Toy Babasının evinde oynamalarının normal karşılandığını söylüyorlar.

Yukarı Taşlıçay Köyünün Azeri muhtarı, Azerilerin genellikle köy içinden akraba kızlarıyla evlendiklerini; ayrıca köye İstanbul'dan iki Azeri gelinin geldiğini bu gelinlerin köy hayatına uyum sağladıklarını söylüyor. Köy genelinde kız kaçırma olayının çok nadir olduğunu, aşiretlerde kız tarafının yüklü başlık parası istediğini ancak Azerilerde kız annesine sadece süt parası olarak bir bilezik gibi bir hediye verildiğini; Azeri düğünlerinde geline mutlaka Mehir verildiğini, Mehir miktarını, Azeri hocaların taraflara bıraktığını söylüyor. Azeriler Mehir'e "Kebin" diyorlar. Kendisiyle görüştüğümüz köy muhtarı, kendisi Azeri Caferi olmasına rağmen kendi köyünden aşiret dedikleri Pileki asıllı Şafi mezhebinden bir kızla evlenmiş. Eşine bütün dini vecibeleri ve kendi adetlerini bizzat kendisinin öğrettiğini söylüyor.

6.2. Yassıkaya Köyü

Taşlıçay'ın Yassıkaya köyü, ilçenin bir kilometre kuzey-batı mevkiinde yemyeşil asırlık söğüt ağaçlarıyla kaplı şirin bir köydür. Bu köy Yukarı Taşlıçay köyünün karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Köyde Azeriler ve Pilekiler etnik ve mezhepsel iki farklı kültür olarak birlikte yaşıyorlar. Karasal iklime sahip olan köyde tarım ve hayvancılık yapılıyor.⁶⁸ Azerbaycan Oğuz Türklerinden oldukları bilinen Azeriler, eski adet, gelenek ve göreneklerini yani kültürlerini bugün de yaşatmaya çalışıyorlar. Ancak 35 haneli köyde on beş hane Azeri kalmış, onların da çoğu yaşlı bir karı-koca ailelerden oluşuyor. Aşırı göç vermiş olan Azeriler, köye sonradan gelip yerleşmiş olan yirmi hane kadar Pileki Sünni Kürtlerle beraber oturuyorlar. Türkiye İstatistik

⁶⁷ Öşür, arazilerinde masrafsız olarak yetiştirdikleri arpa, buğday gibi ürünlerden onda bir, sulayarak masrafla yetiştirdikleri ürünlerden yirmide bir fakirlere vacip olarak verilen yıllık bir sadakadır. Ayrıca Azeriler, mensup oldukları Caferi fikhına göre küçükbaş (tavuk, kaz, ördek, hindi gibi) hayvanlardan, fazla ev eşyası, hatta tezek gibi yakacak şeylerden ihtiyaç fazlasının beşte birinin fakirlere verilmesi gerektiğini, bunun dini bir vecibe olduğunu ve buna "humus" denildiğini söylüyorlar.

⁶⁸ <http://www.koylerim.com/agri-taslicay-yassikaya-koyu-180417h.htm> (Erişim: 25.08.2017).

Kurumundan müracaat yoluyla alınan verilere göre 2017 yılı itibarı ile köyün nüfusu 245 kişi olarak belirtilmiştir.

Yassıkaya köyünün eski sakinlerinden Azeri asıllı Hacı Behman Esen, atalarının bu köye üç asır önce İran'dan gelip yerleştiğini, tamamen Azerilerden oluşan köyde aşırı göç sebebiyle ancak on beş hane Azeri'nin kaldığını söylüyor. Göç sebebiyle satılan ev ve arazilere yine Taşlıçay civarından Pileki aşiretine mensup vatandaşların gelip yerleştiklerini onlarla aynı köyde komşu olarak yaşadıklarını söylüyor.

Köyün geçim kaynağı ziraat ve hayvancılığa dayanıyor. Sinek yaylasından gelerek köyün yakınından geçen Büyük Çay sayesinde köyde sulu ziraat yapılabilmeyle beraber buğday, arpa, yonca ve korunga gibi tahıl ve hayvan yiyeceği ziraatı da yapılıyor. Köyde koyun-keçi gibi küçükbaş hayvan besiciliği yok. Yaz aylarında merada otlatılan büyükbaş inek cinsi hayvan besleniyor. Kendi ihtiyaçları için sınırlı olsa da süt, yağ, yoğurt üretimi yapıldığı gibi et ve Kurbanlık hayvan yetiştiriciliği yaygın. Her sene köyden iki tır Kurbanlık hayvanın batıya büyük şehirlere gönderildiği söyleniyor. Hayvanların yiyeceğini temin etmek için her bir hanenin çayır ve mera alanları var. Hayvanlar kışın evlerin ahırlarında yazdan temin edilen ot ve samanla besleniyor. Yine kendi ihtiyaçlarını karşılamak için evlerde tavuk, kaz, ördek gibi kümes hayvanları da var. Köylerdeki vatandaşlar çocuk yardımı, yaşlı yardımı, hasta yardımı, hastaya bakım yardımı, fakirlik yardımı, asker yardımı gibi devletin sosyal yardımlarından hemen hemen bütün ailelerin yararlandığı söyleniyor.

Köyün 1980'li yıllarda yapılmış bir camisi var. Camide beş yıl öncesine kadar köylülerin ücretini ödedikleri Caferi bir din görevlisi varmış. Caferi imam Taşlıçay'da oturur ve köye gelir gidermiş. Cuma ve bayram namazlarını ilçedeki Ehlibeyt Yeşil Camii'nde kılıyorlarmış. Kendisiyle köyün camisinde görüştüğümüz seksen yaşındaki Azeri Hacı Behman, günlük olarak ezanları devamlı kendisinin okuduğunu, ancak kimsenin namaza gelmediğini, gelen olursa da namazlarını ferdi olarak kılarak evlerine döndüklerini söylüyor.⁶⁹ Köyde yaşayan diğer Pileki aşireti mensuplarının köye ilk geldiklerinde zaman zaman camiye geldiklerini ancak son yıllarda "Azeri Camisi" diye ezan okunsa da camiye gelmediklerini söylüyor. Köy halkının genelde hemen her gün Taşlıçay ilçe merkezine gittiklerini, köyde pek kimsenin kalmadığını köyde olanların da camiye gelmediklerini söylüyor. Cami bakımsız, terkedilmiş ve bahçe kapısı kilitli, sadece Hacı Behman ezan okumak için açıyor ve kapatıyor.

Nevruz bayramı eskisi kadar canlı olmamakla birlikte hem Azeriler tarafından hem de Pilekiler tarafından aileler arasında kutlanıyormuş. Eskiden camide görevli imam varken Ramazan ve Kurban bayram namazları köyün camisinde kılınıktan sonra mezarlığa gidilir, mezar ziyareti yapıldıktan sonra önceki bayramdan bu bayrama kadar olan süreçte evinden cenaze çıkmış olan hane öncelikle ziyaret edilir, başsağlığı dilenir ve bayramları tebrik edilirmiş. Daha sonra sırasıyla diğer haneler toplu olarak tek tek dolaşılır ve bayramlaşılırmış. Bu şekilde toplu bayramlaşma yapıldıktan sonra çocuklar köydeki evleri dolaşarak bayramlaşırlar daha sonra da akrabalar birbirlerini ziyaret ederek bayramlaşmaya devam ederlermiş.

Son yıllarda köyde bayram namazı kılınmadığı için, bayram namazına Taşlıçay Ehlibeyt camisine gidiyorlar. Namazı orada kıldıktan sonra herkes ferdi olarak mezarlık ziyaretine gidiyor ve azınlıkta kalmış olan büyükleri ve akrabalarını ziyaret etmeye çalışıyorlarmış. Bayram için gurbetten çocukları gelen aileler, bayram sevinci yaşıyor ve bayramları daha coşkulu geçiriyorlar. Diğer ailelerde ise bayramlar buruk geçiyormuş.

7. SONUÇ

Ağrı, Türkiye'nin doğusunda, İran'la kapı komşusu olan, kendi içinde etnik ve mezhepsel çoğulculuğu birlik ve bütünlük içinde yaşayan bir ildir. Bu yapı içerisinde Taşlıçay ilçesi ve köylerinde yaşayan Türk kökenli, Caferi mezhebine mensup Azerilerin her ne kadar bölgede dini uygulamalarıyla farklılıklarını hissettiriyor olsalar da, genel yapı içerisinde bütünleşmeyi bozacak herhangi bir tutum ve davranış içinde olmadıkları görülüyor.

Ağrı Taşlıçay ilçesi ve köylerinde yaşayan Azeriler atalarının bölgeye ne zaman geldiğini tam olarak bilmiyorlar. Atalarının bu bölgeye nereden göç ettiğiyle ilgili olarak da, bir kısmı Azerbaycan'dan, bir kısmı da İran'dan geldiğini söylüyor. Yaptığımız araştırmada, Osmanlı İmparatorluğu zamanında çeşitli dönemlerde Rus baskılarından dolayı Azerbaycan ve Kuzey İran bölgesinden çıkarak, önce Kars, Ardahan ve Iğdır civarına

⁶⁹ Taşlıçay'daki Caferi İmam, mezheplerine göre herkesin namaz kıldırılmayacağını, cemaatle namaz kılmak için imamlık yapacak kişinin, Caferi fikhını okumuş, ahkâmı iyi bilen, geleneksel olarak insanlar tarafından günahsızlığına şahitlik edilen yetkin bir kişi olması gerektiğini söylüyor.

mahalli idare tarafından kendilerine verilen tapu belgeleri (Sened-i Hakani) ile yerleştirildikleri anlaşılıyor. Daha sonra yine çeşitli Rus ve Ermeni baskıları sebebiyle Kuzey'den Güney'e doğru Ağrı ve civarına (Taşlıçay'a) göç ettikleri anlaşılıyor.

Azeriler dini kimliklerini korumak için, 1975 yılında Taşlıçay ilçe merkezinde yaptıkları "Ehlibeyt Yeşil Camii" ve yine aynı yıl kurdukları "Değirmen Mahallesi Camii Yapıtırma ve Yaşatma Derneği" çatısı altında toplanıyorlar. Bu dernek ve cami ile devamlı ilişki içinde olan Azerilerin, bu çatı altında kendilerine has farklı dini ve kültürel pratiklerini uygulamaya ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları görülüyor.

Taşlıçay Azerilerinin bölgeye yerleştiklerinden beri kendilerini İran Caferiliğine nispet ettikleri ve bunu kendi içlerinde yaşatmak için ellerinden gelen gayreti gösterdikleri görülüyor. Yine Taşlıçay'da ve Ağrı genelinde yaşayan Karapapak, Karakalpak ve Terekeme gibi Türk boylarıyla etnik kültürde birleşmeler de dini inanç ve uygulamalarında farklılıklarını hissettiriyorlar. Diğer Ehl-i sünnet mezheplerine karşı koruma azim ve gayretinde oldukları farklılıklarını öne çıkaran en belirgin uygulamalarından birisi, "Yas Kültü" uygulamalarıdır. Her ne kadar kendileri böyle bir adlandırma yapmasalar da uygulama inanç ve pratik açısından bu tanımlamaya uygun düşmektedir. Çünkü masum kabul ettikleri imamlar için yaptıkları Yas Kültü uygulamaları, topluma inanç ve ibadet esasları olarak yansıdığı gibi, imamların masumiyeti inancından da öte, imamların kutsallaştırılmasına varan inanç örüntülerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Ağrı Taşlıçay Azerilerinin genel Ehl-i sünnet mezheplerinden farklı mezhep inanç ve uygulamalarını kendi içlerinde yaşadıkları; birlikte yaşadıkları toplumun diğer katmanlarına taşımak, yaymak azim ve gayretinde olmadıkları görülüyor. Sosyal hayatta diğer farklı etnisite ve mezhep mensuplarıyla iç içe birlik ve beraberlik içinde yaşıyorlar. Özellikle, aile, siyaset, hukuk, ekonomi, eğitim gibi alanlarda hiçbir farklılık ortaya koymadan genel yapıyla tam bir uyum içinde sosyal hayatlarını devam ettirdikleri görülüyor.

KAYNAKÇA

- Aliev, Saleh Muhammedoğlu (1994). Azerbaycan Türklerinin Etnik Menşesine Dair Üç Ana Görüşün Eleştirisi. *XII. Türk Tarih Kongresi*. C. II, ss. 295-308.
- Atay, Hüseyin (1983). *Ehl-i Sünnet ve Şia*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bağlıoğlu, Ahmet (2010). Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15: 1, ss. 71-97.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi (1983). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Gündüz, Şinasi (2007). Nevruz. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 33, ss. 60-61, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (1988) Ağrı, *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 1, ss. 479-481, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (1988). Ağrı Dağı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 1, ss. 481-482, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpek, Nedim (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Karaman, Hayrettin (1993). Caferiyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, ss. 4-10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kimran, Mehmet Ali (2016). Kült. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kutlu, Sönmez (2010). Kerbela Vakasına Yaklaşımlarda Yöntem Sorunu. *Uluslararası Kerbela Sempozyumu*. (c.1, ss. 427-450). Sivas: Asistan Yayıncılık.
- Öz, Mustafa (2010). Şia. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 39, ss. 111-114, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Emine (2017). *Dini ve Kültürel Ritüelleriyle Caferilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Saydam, Abdullah (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yeşilot, Okan (2008). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, ss. 187-199).

Müracaat Edilen İnternet Siteleri

- <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-agri-tarihcesi-722>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <http://www.agri.gov.tr/ilin-tarihi>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sakalar>, Erişim Tarihi: 02.07.2018
- <http://www.tutak.gov.tr/tarihcesi>, Erişim Tarihi: 04.07.2018.
- <http://www.agri.gov.tr/ilin-tarihi>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <https://www.diyadinnet.com/Bolgemiz-9&Bolge=agri-tarihi-bilgileri>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- <https://turkibilimi.com/turkiyeye-gocler-ve-turk-toplumu-osmanli-doneminde-goc-eden-turkler.html>, Erişim Tarihi: 07.08.2018
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Taşlıçay>, Erişim Tarihi: 14.06.2018
- <http://www.dogubayazitso.tobb.org.tr/Doğubayazit>, Erişim Tarihi: 04.07.218
- <http://bolge13.ormansu.gov.tr>, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- https://www.nufusu.com/ilce/taslicay_agri-nufusu, Erişim Tarihi: 14.06.2018
- <http://www.taslicay.gov.tr/ilcenin-genel-durumu>, Erişim Tarihi: 14.06.2018

Kendisiyle Mülakat Yapılan Kişiler

- Behman Esen (1938) Yassıkaya köyünde oturuyor.
- Fikret Aksakal (1967) Taşlıçay Belediyesi'nde operatör olarak çalışıyor.
- Hasan Turan (1980) 26 Temmuz 2018'de itibaren Taşlıçay Ehlibeyt Yeşil Camii'nde göreve başlayan yeni imam.
- Hüseyin Gocuk (1969) 2010-2018 yıllarında Taşlıçay Ehlibeyt Yeşil Camii'nde imam olarak çalışan önceki imam.
- Mehmet Bayat (1949) Taşlıçay'da esnaf, Ehlibeyt Yeşil Camii Dernek Başkanı.
- Nimet Hanbaba, (1961) Taşlıçay Halk Eğitim Müdürlüğü'nde memur.
- Salih Taşdemir (1952) Yukarı Taşlıçay Köyünde oturuyor.
- Şerif Demirkaya (1980) Yukarı Taşlıçay Köyü Muhtarı.
- Veli Hanbaba (1938) Taşlıçay'da oturuyor.